

Iranian Scientific Association
of Public Administration

University of
Sistan and Baluchestan

Designing a Model of Economic - Social Development of Iran with Metasynthesis Approach

Nahid Abdoli

1. Ph.D. Candidate, Department of sociology, Human-science Faculty, Kashan University, Iran. (*Corresponding Author).
nahidabdoli@grad.kashanu.ac.ir

Article Info

ABSTRACT

Article type:

Research Article

Article history:

Received: 12 December 2021

Received in revised form: 16 April 2022

Accepted: 23 May 2022

Published online: 27 June 2022

Keywords:

Development right, social welfare, economic- social development model, development program law.

The concept of development can be examined in various aspects, economic, social, cultural, political, and in recent decades human, environmental and sustainability aspects. In this paper, it was tried to integrate the social development conception, the concept of the right to development and social well being, with the metesynthesis of 78 selected articles in the last five years to identify the pattern, indices and variables of the economic and social development of Iran. There were 44 patterns, often referring to what development is and what requirements it would have. After reviewing the various models, the social well being pattern of the five year plans, its definition and connection with the Vision Document and MetaPolicies of Resistive Economy, was examined, and it became clear that the central question in the design of development patterns in Iran was not aims, prospects or social and economic development plans, but the performance and achievement of the implementation of the development pattern in the country.

The most central theme, the concept of the right to development, and the relationship between society and state, was discussed by studying the human development index, and it was shown that there was no efficient collective will for the course of development, and consequently, legal guarantees and legal obligations to the realization of the scheme of life of society, with the universal consciousness of the right to development, which is part of human rights and fundamental rights, as well as liberty, justice and equality have been claimed.

Cite this article abdoli, n. (2022). Identification and explanation of the application of the government performance evaluation model in the field of health, based on the institutional isomorphism theory. *Governance and Development Journal*, 2 (2), 55-96.

Publisher: Iranian Scientific Association of Public Administration & University of Sistan and Baluchestan

دانشگاه کاشان

حکمرانی و توسعه

شماره ۲: ۳۴۶۱-۲۷۸۳

Homepage: www.jipaa.ir

مدیریت دولتی و سیاست‌های ایران

طراحی الگوی توسعه اقتصادی – اجتماعی ایران با رهیافت فراترکیب

ناهد عبدلی ^۱id

۱. ناهید عبدلی دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی مسایل اجتماعی ایران، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه کاشان، ایران (نویسنده مسئول*).

nahidabdoli@grad.kashanu.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
<p>نوع مقاله: مقاله پژوهشی</p> <p>تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۹/۲۱</p> <p>تاریخ ویرایش: ۱۴۰۱/۰۱/۲۷</p> <p>تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۳/۰۲</p> <p>تاریخ انتشار: ۱۴۰۱/۰۴/۰۶</p> <p>واژه‌های کلیدی: حق توسعه، رفاه اجتماعی، الگوی توسعه اقتصادی – اجتماعی، قانون برنامه توسعه.</p>	<p>مفهوم توسعه از جنبه‌های گوناگون اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و در دهه‌های اخیر انسانی، زیست‌محیطی و پایدار قابل بررسی است. در پژوهش حاضر، سعی شد تا با تلفیق رویکرد توسعه‌ی اجتماعی، مفهوم حق توسعه و رفاه اجتماعی با روش فراترکیب از ۷۸ مقاله‌ی تولید شده‌ی منتخب در پنج سال اخیر، الگو، شاخص و متغیرهای توسعه‌ی اقتصادی و اجتماعی ایران شناسایی شود. تعداد ۴۴ الگو بدست آمد که غالباً به این موضوع می‌پرداختند که توسعه چیست و چه الزاماتی دارد؟ بعد از بررسی انواع الگوهای مطرح شده، الگوی مبتنی بر رفاه اجتماعی برنامه‌های پنج ساله، تشریح و ارتباط آن با سند چشم‌انداز و سیاست‌های اقتصاد مقاومتی بررسی گردید و روشن شد که مسئله‌ی اصلی در طرح الگوهای توسعه در ایران، اهداف، چشم‌انداز یا برنامه‌های توسعه‌ی اجتماعی و اقتصادی نیست، بلکه عملکرد و تحقق اجرای الگوی توسعه در کشور است. محوری‌ترین موضوع که همانا مفهوم حق توسعه است و ارتباط میان جامعه و حاکمیت را بیان می‌کند با بررسی شاخص توسعه‌ی انسانی به بحث گذاشته و نشان داده شد که اراده‌ی مبتنی بر مدیریت و برنامه‌ریزی کلان کارآمد برای مسیر توسعه وجود ندارد. در نتیجه، مشارکت جامعه در انتخاب مسیر توسعه و به دنبال آن ضمانت‌های قانونی و الزام‌های حقوقی برای تحقق یافتن برنامه‌ی زندگی افراد جامعه با آگاهی عمومی نسبت به حق توسعه مورد ادعا قرار گرفته است. حقی که جزئی از حقوق بشر و حقوق اساسی و به مانند آزادی، عدالت و برابری، بدیهی است.</p>

استناد: عبدلی، ناهید (۱۴۰۱). شناسایی و تبیین کاربری الگوی ارزشیابی عملکرد دولت در حوزه سلامت بر مبنای نظریه هم‌شکلی نهادی، حکمرانی و توسعه، ۲ (۲)، ۵۵-۹۶.

ناشر: انجمن علمی مدیریت دولتی ایران و دانشگاه سیستان و بلوچستان

مقدمه

از زمان ظهور اندیشه‌های توسعه در دوره‌ی بعد از جنگ جهانی دوم، یکی از هدف‌های امر توسعه، دستیابی به استانداردهای بهتر زندگی و افزایش رفاه اجتماعی بوده است. در ابتدای امر بر اساس این پیش فرض که توسعه‌ی اجتماعی باید به عنوان موضوعی متأخر نسبت به رشد اقتصادی در نظر گرفته شود، اولویت و اصالت به رشد اقتصادی داده می‌شد، زیرا باور این بود که تمرکز بر رشد اقتصادی از طریق انباشت پس‌انداز، افزایش سرمایه‌گذاری در بخش صنعتی و تکیه بر تکنولوژی‌های پیشرفته و مدرن، منشأ افزایش سطح درآمدها و در نتیجه افزایش سطح زندگی و رفاه خواهد بود. دیدگاهی که همچنان بر فضای اقتصادی کشور حاکم است و سیاست‌گذاری براساس اصل ۴۴ با هدف خصوصی‌سازی و با راهبرد انباشت سرمایه پیگیری شده و می‌شود. (آقاجانی‌معمار، ۱۳۹۳: ۲) خصوصی‌سازی از دو روش فروش سهام شرکت‌ها به متقاضیان و سهام عدالت انجام شد اما با استدلال اقتصاددانان هدف توسعه‌ی از این مسیر محقق نشده است، در نتیجه توسعه‌ی اجتماعی نیز به دنبال نخواهد داشت.

مفهوم توسعه از جنبه‌های گوناگون اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و در دهه‌های اخیر توسعه‌ی انسانی، زیست‌محیطی و پایدار و... مطرح بوده است. به نظر ازکیا و غفاری مفهوم توسعه را باید یک مقوله‌ی ارزشی به شمار بیاوریم، ثانیاً باید آن را جریانی چندبعدی و پیچیده بدانیم و ثالثاً باید به ارتباط و نزدیکی آن با مفهوم بهبود توجه داشته باشیم (ازکیا و غفاری، ۱۳۸۴: ۲۴). در تعریف توسعه‌ی اقتصادی بر مقولاتی مانند کاهش فقر، نابرابری و رفع بیکاری تأکید می‌شود. اساساً توسعه‌ی اقتصادی فرآیندی است که در طی آن شالوده‌های اقتصادی و اجتماعی جامعه دگرگون می‌شوند؛ به طوری که حاصل چنین دگرگونی و تحولی در درجه‌ی اول کاهش نابرابری‌های اقتصادی و تغییراتی در زمینه‌ی تولید، توزیع و الگوهای مصرف جامعه خواهد بود (ازکیا و غفاری، ۱۳۸۴: ۲۴).

سازمان ملل، توسعه‌ی اجتماعی را افزایش ظرفیت نظام اجتماعی، ساختار اجتماعی، نهادها، خدمات و سیاست بهره‌گیری از منابع برای سطوح زندگی مطلوب‌تر که در معنایی وسیع‌تر دربردارنده‌ی ارزش‌هایی است که معطوف به توزیع معتبر درآمد، دارایی و فرصت‌هاست تعریف نموده است. توسعه‌ی اجتماعی با مؤلفه‌هایی همچون بهبود در کیفیت زندگی، تحقق برابری و عدالت

اجتماعی، نیل به یکپارچگی اجتماعی، تحقق نظام شایسته‌سالاری، مشارکت اجتماعی در قالب بسط انجمن‌ها و نهادهای مدنی، تقویت قابلیت و ظرفیت نظام اجتماعی، پاسخ‌گویی به ضرورت‌های حاصل در دگرگونی‌های مختلف، پذیرش تکثر اجتماعی با حفظ انسجام ملی و ارتقای توانمندی‌های انسانی ارتباط دارد. توسعه‌ی اجتماعی در قیاس با مفاهیمی چون توسعه‌ی اقتصادی و رشد اقتصادی گسترده‌تر است. در دوره‌ی جدید مباحث مربوط به جامعه‌ی مدنی، دموکراسی اجتماعی، عدالت اجتماعی، رفاه اجتماعی و سرمایه‌ی اجتماعی موضوعات محوری توسعه‌ی اجتماعی را تشکیل می‌دهند (گریفین و مک نلی^۱، ۱۳۷۷، ۲۷۹). بر اساس تعریف بانک جهانی، توسعه، به ویژه توسعه‌ی اجتماعی، به مردم، آسایش، رفاه و بهبودی آنها، شکوفا شدن قابلیت‌های‌شان و تکوین یک جامعه‌ی مدنی از سوی آنها مربوط است (بورگاتا و منت گومری^۲، ۲۰۰۰، ۷۴۴-۷۴۲).

در پژوهش پیش‌رو، بعد از بررسی انواع الگوهای مطرح شده در مطالعات توسعه‌ی اقتصادی-اجتماعی ایران، الگوی مبتنی بر رفاه اجتماعی برنامه‌های پنج ساله تشریح و ارتباط آن با سند چشم‌انداز و سیاست‌های اقتصاد مقاومتی بررسی می‌گردد. در نهایت محوری‌ترین موضوع که همانا مفهوم حق توسعه است و ارتباط میان جامعه و حاکمیت را بیان می‌کند با بررسی شاخص توسعه‌ی انسانی به بحث گذاشته می‌شود تا جایگاه مردم در نظام مدیریت کلان کشور و خواست عمومی برساخت گردد. حق توسعه، جزئی از حقوق بشر و حقوق اساسی و ضامن آزادی و پیشرفت، عدالت و خلاقیت انسان است. بنابراین، حقوقی است که بهره‌مندی تمامی انسان‌ها از زن و مرد را در یک سهم عادلانه و متناسب از اموال و خدمات تولیدی جامعه جهانی را فراهم می‌کند.

مسئله‌ی برنامه‌ریزی مبتنی بر توسعه‌ی پایدار از جایی شروع شد که جامعه‌ی جهانی به تغییر نگرش مردم، اهمیت مشارکت عمومی و نقش تصمیم‌گیرنده‌ی جامعه در برنامه‌ریزی کلان کشور پی برد و جامعه را در مسیر توسعه دخیل دانست. بدیهی پنداشتن حق توسعه برای جوامع باعث شد که این مفهوم عملاً نادیده گرفته شود به گونه‌ای که جامعه تأثیری در انتخاب مسیر توسعه‌ی خود نداشته باشد. لذا، گاهی لازم است بازگشتی به این حق داشته باشیم و نسبت این حق به جامعه را

^۱- Girifin & Mackenly

^۲- Borgatta & Montgomery

بسنجیم با این پرسش‌ها که ماهیت و محتوای برنامه‌ها و سیاست‌های توسعه از کجا سرچشمه می‌گیرد؟ چه الزامات و ضمانت‌هایی جهت تحقق توسعه وجود دارد؟ جایگاه جامعه و مردم در برنامه‌ریزی کلان کجاست؟ مطرح می‌شود، دقیقاً در اینجا است که موضوع حق توسعه اهمیت پیدا می‌کند تا برنامه‌های توسعه به خواست عموم قانونی شوند و میزان تحقق آن مورد بازخواست عمومی قرار گیرد. بنابراین مسئله اصلی تسلط بر حق توسعه، مشارکت در تدوین الگو و مسیر توسعه و مطالبه‌گری در تحقق روند توسعه است. پس حق توسعه فراتر از جنبه‌های رفاهی، اقتصادی و اجتماعی است و نیز به مانند دیگر جنبه‌های حقوقی مانند برابری و آزادی می‌تواند بر ساخت شود و مورد ادعا قرار گیرد.

ادبیات نظری پژوهش

توسعه‌ی اجتماعی با حقوق انسانی و اجتماعی، حق توسعه و حق برخورداری از محیط زیست سالم و سهم مساوی از منافع اقتصادی در ارتباط است. نظریه‌هایی توسط محققان اجتماعی مطرح شده است که از طریق آن می‌توان به تحلیل امر توسعه در جامعه پرداخت. الکساندر،^۱ جامعه مدنی (۱۹۹۰)؛ گیدنز،^۲ هویت شخصی و سرمایه اجتماعی (۱۹۹۱)؛ پارسونز،^۳ اجتماع جامعه‌ای (۱۹۹۶)؛ کلمن،^۴ سرمایه اجتماعی (۱۹۹۴)؛ جنکینز،^۵ هویت اجتماعی، (۱۹۹۶)؛ مورن،^۶ هویت انسانی (۱۳۸۲)؛ بوردیو،^۷ کنش اجتماعی (۱۹۷۷)؛ دارندورف،^۸ انسان اجتماعی (۱۳۷۱)؛ هابرماس،^۹ گستره‌ی همگانی، همگانی، ارتباطات اجتماعی و عقلانیت ارتباطی (۱۹۹۱ و ۱۹۷۹)؛ کرایب،^{۱۰} تجربه‌ی هویت (۱۹۹۸)؛

1 - Alexander

2 - Giddens

3 - Parsons

4 - Coleman

5 - Jenekins

6 - Morin

7 - Bourdieu

8 - Dahrendorf

9 - Habermas

10 - Craib

آرچر،^۱ انسان بودن (۲۰۰۱) را مطرح کرده‌اند. پژوهش حاضر با رویکرد مبتنی بر توسعه‌ی اجتماعی دو مفهوم رفاه و حق توسعه را بررسی می‌کند که خود جنبه‌های اقتصادی توسعه را نیز شامل می‌شود.

توسعه: توسعه بر فرآیند رشد تأکید دارد. این معیار به جنبه‌ی مهمی از توسعه یعنی ورود به مرحله‌ای از رشد مستمر، در برابر سکون و یا پیشرفت بسیار ضعیف تولید اشاره می‌کند (مورنم،^۲ ۲۰۰۳). در تعریف توسعه می‌توان گفت: «توسعه فرآیند پیچیده‌ی اجتماعی است برای حرکت ملت‌های توسعه‌نیافته که وضعیت اقتصادی عقب افتاده و تغییرات اجتماعی آرام دارند، به اقتصادی پویا و فعال با رشد اقتصادی سالیانه مناسب و تغییرات سیاسی- اجتماعی مؤثر که کیفیت زندگی همه‌ی افراد جامعه در آن تضمین شود» (رابی،^۳ ۲۰۱۶، ۱۹).

توسعه‌ی اجتماعی: در ابتدا توسعه‌ی اجتماعی به معنی مبارزه با فقر بود و به مرور ابعاد و مؤلفه‌های دیگری را به خود دید. (کلانتری و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۴). استس^۴ توسعه‌ی اجتماعی را یک حوزه‌ی میان رشته‌ای و میان بخشی در جستجوی ارتقای زندگی مادی و اجتماعی مردم در همه‌ی سطوح جامعه تعریف می‌کند که این تعریف دو مفهوم را در بر می‌گیرد: اول، تأمین رضایت مردم در سطح حداقل نیازهای اساسی از طریق تأمین آن نیازها؛ دوم، افزایش سطح آزادی که با رشته انتخاب‌هایی که مردم می‌توانند داشته باشند اندازه‌گیری می‌شود (استس^۵، ۲۰۰۱). حق توسعه یکی از این انتخاب‌هاست که از طریق مشارکت مردم تا بالاترین حد ممکن در تعیین اهداف و نتایج توسعه پیگیری می‌شود. از طرف دیگر، توسعه‌ی اجتماعی در برگیرنده‌ی بعدی از توسعه است که بر کنش و واکنش‌های انسانی، نهادها و روابط اجتماعی با یکدیگر تأکید می‌ورزد و بر آنها تمرکز می‌نماید. جوزف استیگلitz^۶ معتقد است که توسعه نه تنها تغییرات اقتصادی در زندگی افراد ایجاد می‌نماید بلکه باعث تغییر زندگی آنها نیز می‌شود و بر این اساس توسعه شامل همه‌ی جنبه‌های

1 - Archer

2 - Mournm

3.- Rabie

4- Estes

5- Estes

اجتماعی می‌گردد؛ در واقع توسعه نیازمند همکاری و دخالت تک‌تک اعضای جامعه با یکدیگر است تا محقق گردد به عبارت بهتر توسعه نیازمند همکاری مشترک بازار، دولت، سازمان‌های مردم‌نهاد، مردم و مؤسسات غیر انتفاعی با یکدیگر است (استیگلیتز^۱، ۲۰۰۶، ۵۹).

حق توسعه: حق توسعه مفهوم محوری در این پژوهش است، در رابطه با حق توسعه بین حقوقدانان دو دیدگاه وجود دارد، بعضی از محققان معتقدند: در حالی که حق توسعه بدون شک یک حق جامع و غیرقابل انتقال است، ولی فقط یک امر اخلاقی است. در مقابل، بعضی معتقدند: حق توسعه با ماهیت خودش باید مورد دقت قرار گیرد (ریزسکو^۲، ۲۰۱۸، ۱-۱۴). حق توسعه به معنای حق مردم است تا آزادانه مسیر توسعه‌ی خودشان را انتخاب کنند، در اعلامیه‌ی مربوط به حق توسعه این گونه آمده است: «با در نظر گرفتن اصول و اهداف منشور سازمان ملل در ارتباط با به وجود آوردن یک همکاری جهانی در مورد حل مشکلات بین‌المللی ناشی از مسائل اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی یا بشریت و به منظور تشویق و ترویج احترام برای حقوق بشر و آزادی‌های اساسی برای همه، بدون هیچ نوع تبعیضی از حیث نژاد، رنگ، زبان یا مذهب و با توجه به اینکه توسعه پروسه و پویای سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی جامعی است که در نظر دارد بهبود و توسعه‌ی کل جمعیت را بر اساس فعالیت آنها به وجود آورد تا یک همکاری کامل و آزاد در توسعه و تقسیم عادلانه منافع ناشی از آن شود، حق توسعه یکی از حقوق بشری غیرقابل انتقال است که براساس آن، هر شخص حق دارد تا در توسعه سیاسی فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی خود مشارکت و همکاری داشته باشد و از این حقوق نیز بهره‌مند شود.»^۳

حق توسعه ابتدا در سال ۱۹۷۲ مطرح شد. در سال ۱۹۸۱ یک گروه کارشناسی از دولت‌ها در ارتباط با حق توسعه به وجود آمد و سازمان ملل اعلامیه‌ای در این امر تصویب نمود و به کمیسیون مزبور مأموریت داد تا راه‌های عملی کردن قطعنامه را دنبال کنند اما تا سال ۱۹۹۵ پیشرفت مهمی به دست نیامد. با تبیین مفهوم توسعه‌ی پایدار در بیانیه ریو^۴ و تکرار آن در سایر اسناد در سه دهه‌ی اخیر، حق توسعه و حفاظت از محیط زیست مورد توجه قرار گرفت. حق بر توسعه و حق بر محیط

¹- Stiglitz

²- Rizescu

³- Declaration on the Right to Development, General Assembly Resolution 41/128, 1986

⁴- Rio Declaration on Environment and Development, 16 June 1992.

زیست جزئی از حقوق بشر هستند و هر دو حق لازمه‌ی استمرار حیات بشری و بقای نسل بشر است (سنگوپتا^۱، ۲۰۰۰، ۵۵۸-۵۵۹) و بر پیشرفت و بهبود زندگی از وضعیت موجود به سوی وضعیت مطلوب که عبارت است از بهبود وضعیت رفاه که مهمترین آن معشیت به واسطه‌ی رشد اقتصادی است، تأکید دارند.

رفاه: رفاه از جمله مفاهیم اجتماعی مهم و هدف بسیاری از برنامه‌ریزی‌های اجتماعی-اقتصادی جهان است. هرچند ادعای سیاست‌مدار ایرانی مبتنی بر تضاد با افکار لیبرالی غربی است؛ اما علی‌رغم فاصله‌گذاری‌های ایدئولوژیک باید گفت، رفاه در ایران موضوع سیاست‌گذاری توسعه است و نظام برنامه‌ریزی توسعه در ایران بر اساس الگوی رفاه اجتماعی پیش می‌رود. بنابراین، موضوعی که مورد تأکید قرار گرفته، ایجاد حقوق رفاه^۲ است که هدف آن رفع موانع و چالش‌های نظام اقتصادی و اجتماعی در جهت بهبود شرایط زندگی مردم است. به قول دفلم^۳، «حقوق‌سازی به فربه شدن حقوق صوری از رهگذر سامان‌بخشی قانونی به سپهرهایی از حیات اجتماعی که پیش از آن به شکلی غیررسمی سامان یافته بودند یا از رهگذر متراکم‌سازی حقوق برای نظم بخشیدن مفصل‌تر به کنش‌های اجتماعی اشاره دارد.» (دفلم و متیو^۴، ۲۰۱۹). این فرآیند نتیجه‌ی توسعه دولت مدرن بوده است و حقوق رفاه با هدف برنامه‌ریزی و کنترل اجتماعی شکل می‌گیرد. به بیانی دیگر، این حقوق دو صورت به خود می‌گیرد یا در خدمت بهبود زندگی انسان‌ها است و به تقاضای عمومی برای عدالت و برابری در مقابل قدرت بازار و سیاست شکل می‌دهد و یا ذاتاً در اختیار قدرت حاکم و اقتصاد بازار است. سامرز و بلاک^۵ در مطالعاتی پیرامون رژیم‌های رفاه گوناگون نشان داده‌اند که وقتی تأثیرات فرساینده‌ی محرک‌های رفاهی، یعنی فقدان مسئولیت‌پذیری شخصی، وابستگی و انحراف اخلاقی، جای خاستگاه‌های اقتصادی فقر را بگیرد، رفاه بی‌اثر می‌شود (سامرز و همکاران^۶، ۲۰۰۵).

1- Sengupta

2- Welfare Law

3- Deflem & Matieu

4- Deflem & Matieu

5- Somers & et al

6- Somers & et al

واژه‌ی رفاه به معنای امنیت، شادی و سلامت شخص یا گروه و همچنین مجموعه کمک‌های مالی و عملی‌ای است که اغلب دولت به مردم نیازمند اعطا می‌کنند (آکسفورد^۱، ۲۰۱۰). اما رفاه اجتماعی معنایی عام‌تر دارد؛ به طوری که بهزیستی شهروندان و کوشش‌های سازمان یافته‌ی دولت در این زمینه را نیز در برمی‌گیرد. سازمان ملل، رفاه اجتماعی را چنین تعریف می‌کند: «رفاه اجتماعی، دامنه‌ی وسیعی از فعالیت‌ها و برنامه‌هایی را در برمی‌گیرد که تحت نظارت و با کمک دولت برای بهزیستی افراد و جامعه انجام می‌شود» (مسعوداصل، ۱۳۸۸).

روش پژوهش

رهیافت فراترکیب

واکاو‌های کیفی به دنبال کندوکاوهای کمی و به عنوان جایگزین آنها نیستند، بلکه تحقیقات کیفی هم ارز با تحقیقات کمی رشد کرده‌اند. گسترش روزافزون پژوهش‌های کیفی با تعمیق فهم جمعی، تجارب زیسته و استراتژی‌ها و فعالیت‌های معنی بخشی کنشگران در زندگی روزمره عملاً به رشد و توسعه‌ی علوم اجتماعی و رفتاری منجر شده است (دنزین^۲، ۲۰۰۵).

در پژوهش حاضر، یافته‌های تحقیقات کیفی مرتبط با موضوع طراحی الگوی توسعه اقتصادی و اجتماعی ایران بررسی و در شش مرحله به شیوه‌ی پترسون بررسی و ترکیب شدند. این روش فرایند یافتن، انتخاب، ارزیابی و ترکیب نتایج تحقیقات اولیه را به طور دقیق و روشن ارائه می‌دهد.

سؤال‌های تحقیق: این تحقیق به شناسایی و دسته‌بندی الگوهای توسعه‌ی اقتصادی-

اجتماعی ایران می‌پردازد تا در پاسخ به سه سؤال چپستی، چگونگی و چرایی، مدل توسعه‌ی ایران و میزان تحقق این الگو را بررسی نماید.

تحلیل نظام‌مند منابع: با توجه به انبوه مطالعات انجام شده در زمینه‌ی توسعه در ایران و به

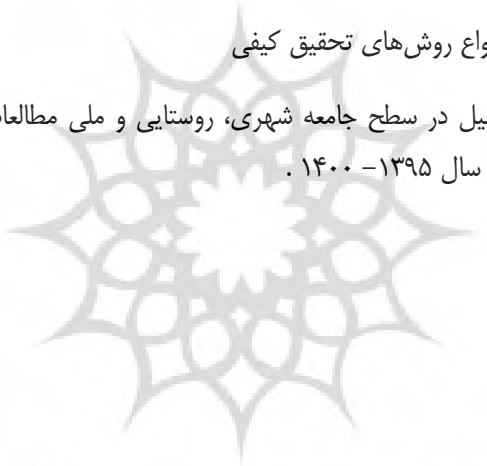
منظور هدفمند کردن پژوهش ملاک‌های انتخاب تحقیقات تعیین شدند. غربال‌گری تحقیقات پس از جستجوی منابع در چند مرحله انجام شد تا در نهایت ۷۸ سند پژوهشی که شرایط و ملاک‌های

^۱- Oxford

^۲- Denzin

انتخاب را دارا بودند، جهت ترکیب کیفی نتایج گزینش شدند. ملاک‌های مورد نظر برای قبول مطالعه در فرا ترکیب حاضر عبارتند از:

- استفاده از چهار کلمه‌ی کلیدی فارسی توسعه اجتماعی، توسعه اقتصادی، توسعه پایدار و برنامه‌های توسعه‌ی ایران
- اعتبار محقق و محل چاپ پژوهش
- تعیین ارتباط موضوعی و محتوایی پژوهش با اهداف پژوهش
- استفاده از انواع روش‌های تحقیق کیفی
- تبیین و تحلیل در سطح جامعه شهری، روستایی و ملی مطالعات انجام شده در پنج سال اخیر از سال ۱۳۹۵-۱۴۰۰.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

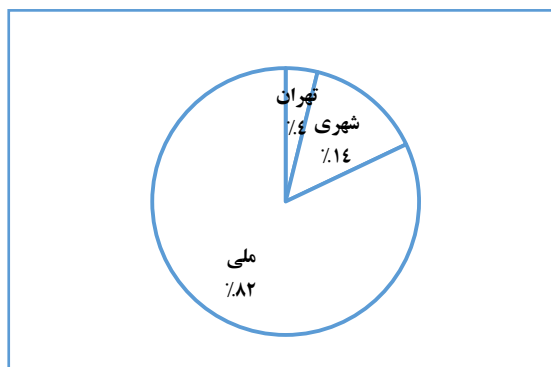
طراحی الگوی توسعه اقتصادی-اجتماعی ایران

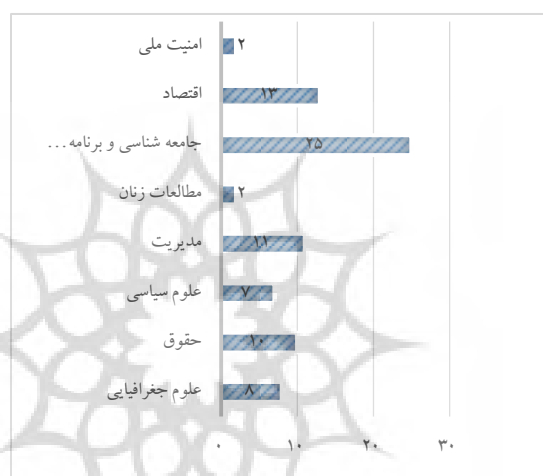
شکل ۱. مراحل فراترکیب بر گرفته از روش (پترسون و همکاران، ۲۰۰۱)

بین ۱۳-۱۹ مقاله در هر سال انتخاب شد و نتایج ارزیابی مرور نظامند مطالعات، نشان می دهد که ۸۲٪ مطالعات در سطح ملی به موضوع توسعه پرداخته اند. سهم محققان جامعه شناسی با ۲۵ مقاله، اقتصاد ۱۲ و مدیریت ۱۱ پژوهش در فراترکیب است. افزایش تعداد تحقیقات حقوق دانان در چند سال اخیر، یکی از نشانه های مهم جدا شدن حوزه ای حقوق از زمینه ای کلاسیک خود است که با بررسی موانع و چالش های توسعه در ایران، مدل های توسعه ای خود را تبیین نموده اند.

شکل ۲. میزان تحلیل امر توسعه در جامعه ای مورد مطالعه

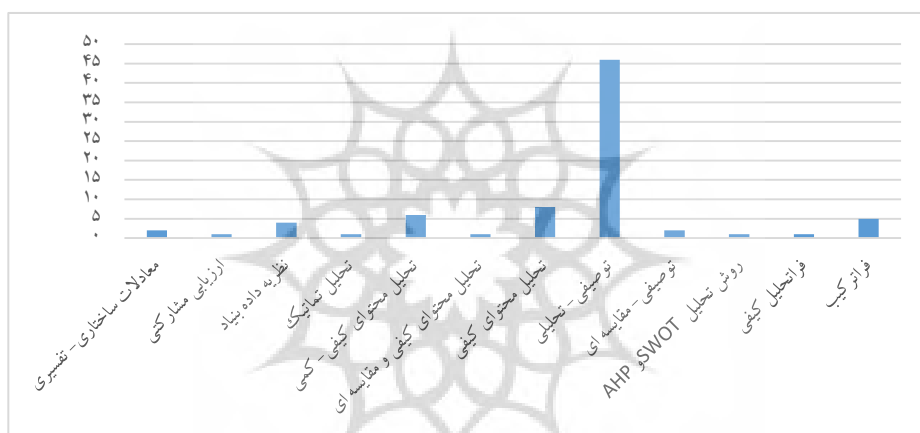

شکل ۳. سهم حوزه‌های تخصصی در تحقیقات توسعه

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

همانطور که در شکل ۴ مشهود است، مطالعات با انواع روش‌های کیفی موضوع توسعه را بررسی کرده‌اند. روش توصیفی-تحلیلی با بررسی اسناد و منبع و با ۴۶ مقاله بیشترین کاربرد را دارد. تعداد پنج پژوهش نیز از روش فراترکیب برای بررسی موضوع توسعه‌ی پایدار و ارزیابی برنامه‌های توسعه در ایران بهره بردند که از این تعداد چهار پژوهش را محققان مدیریت و یک پژوهش را محققان علوم جغرافیایی انجام داده‌اند.

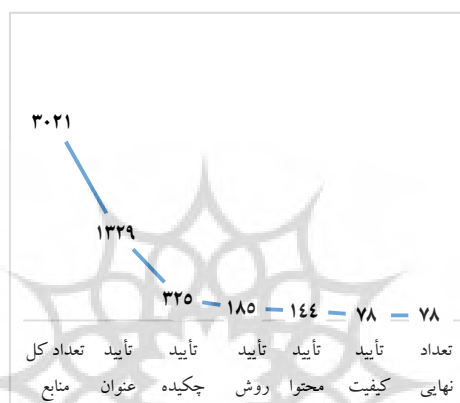
شکل ۴. میزان استفاده از روش‌های تحقیق کیفی

تحلیل فراداده: با بررسی و بازبینی مقالات، تعدادی از آنها در هر مرحله رد شدند. فرآیند بازبینی به این صورت انجام گرفت که پارامترهای مختلفی مانند عنوان، چکیده، محتوا و سایر جزئیات در نظر گرفته شدند و با مرور مقالات مواردی که با سؤال و هدف تحقیق تناسبی نداشتند، حذف شدند. پس از آن تعداد ۱۴۴ مقاله‌ی باقیمانده با برنامه‌ی مهارت‌های ارزیابی انتقادی^۱ که

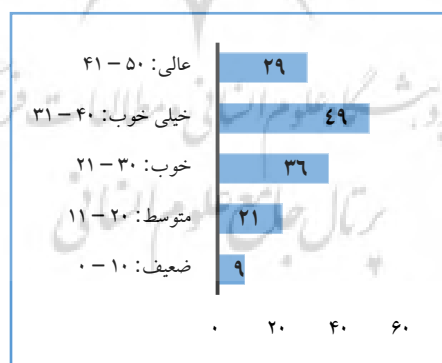
^۱ Critical Appraisal Skills Program (CASP)

معمولاً برای ارزیابی کیفیت مطالعات اولیه ی تحقیق کیفی استفاده می‌شود، با دقت مطالعه و مورد ارزیابی قرار گرفتند. تعداد ۶۶ مقاله به دلیل کیفیت پایین حذف و سرانجام تعداد ۷۸ مقاله ی مورد تأیید برای فرا ترکیب گزینش شدند.

شکل ۵. روند ارزیابی مطالعات

شکل ۶. ارزیابی کیفیت مطالعات

-ارزیابی مطالعه با ۱۰ سؤال ۵ امتیازی در موارد ذیل : (۱)اهداف تحقیق (۲)منطق روش (۳)طرح تحقیق (۴)روش نمونه برداری (۵)جمع‌آوری داده‌ها (۶)انعکاس‌پذیری که شامل رابطه بین محقق و شرکت‌کنندگان می‌باشد (۷)ملاحظات اخلاقی (۸)دقت تجزیه‌وتحلیل داده‌ها (۹)بیان واضح و روشن یافته‌ها (۱۰) ارزش تحقیق.

فراروش: با بررسی مقالات منتخب، شاخص‌ها و چالش‌های اجتماعی-اقتصادی مطالعه شده مقوله‌بندی گردید تا در تحلیل طراحی الگوی توسعه ایران مورد توجه قرار گیرد. در گام بعدی، چهل و چهار الگوی توسعه در ده حوزه‌ی مجزا و چهار دسته‌ی الگوهای توسعه‌ی اجتماعی، اقتصادی، توسعه‌ی پایدار و الگوهای برنامه‌های توسعه ایران قرار گرفتند. با روش فراترکیب، مقالات منتخب به‌منظور دستیابی به یافته‌ها و محتواهای مجزا چندین بار خوانده شدند و جدول ذیل بدست آمد.

شکل ۷. نسبت سهم مطالعات در هر گروه الگوی توسعه

جدول ۱. الگوهای توسعه اقتصادی و اجتماعی ایران (یافته‌های پژوهش)

مآخذ	الگوهای توسعه اقتصادی و اجتماعی		
(رسولی و مجیدی، ۱۳۹۵) - فتحی، قابل رحمت، ۱۳۹۵ (طاهرپور و صمدیان، ۱۳۹۶) (کافی و دیگران، ۱۳۹۹) (ساده میمندی و دیگران، ۱۳۹۸) (اسدیپور، ۱۳۹۷) (قادری و دیگران، ۱۳۹۹) (نظری و فتحی، ۱۳۹۶) (محبوبی شریعت پناهی و دیگران، ۱۳۹۸)	شاخص های توسعه اجتماعی - اقتصادی ایران	شاخص‌ها و چالش‌های توسعه اجتماعی - اقتصادی ایران	
(سبزه ای، کولیوند، ۱۳۹۶) (ابراهیم زاده و دیگران، ۱۳۹۸) (حسینی و دیگران، ۱۳۹۹) (متوسلی، ۱۳۹۸) (قادری و دیگران، ۱۳۹۹) (طاهرپور و صمدیان، ۱۳۹۶) (رشیدی و موسوی، ۱۳۹۸) (جعفری، قنبری، ۱۳۹۶) (نادری نژاد و دیگران و دیگران، ۱۳۹۷) (وصالی و قاسمی نژاد، ۱۳۹۸) (صفری، ۱۳۹۷)	چالش ها و موانع توسعه اجتماعی - اقتصادی ایران		
(شقایق شهری، ۱۳۹۷)	الگوی توسعه در سند چشم انداز ۱۴۰۴	۱- الگوهای مبتنی بر سیاست گذاری‌های کلان توسعه	
(رفعیایی، ۱۳۹۷) (واعظی و دیگران، ۱۳۹۶)	الگوی اقتصاد مقاومتی ۱۳۸۹	۲- الگوهای مبتنی بر شش برنامه‌ی توسعه در ایران	
(امانی و دیگران، ۱۳۹۹)	الگوی فرانوگرایی در برنامه ششم توسعه اجتماعی		
(واعظ زاده و اباسه، ۱۳۹۹)	الگوی توسعه پایدار شهری		
(فتح الهی کلام بحری و دیگران، ۱۳۹۶)	الگوی توسعه پایدار روستایی		
(اجتایی و دیگران، ۱۳۹۵) (اشجع مهدوی و دیگران، ۱۳۹۹) (حسینی و دیگران، ۱۳۹۹) (علیپور و دیگران، ۱۳۹۶) (مرندی و دیگران، ۱۳۹۸) (قوتی سفیدسنگی و دیگران، ۱۳۹۶) (زاهدی و نوانی لوسانی، ۱۳۹۵)	الگوی عدالت و رفاه اجتماعی		
(رستم زاده و نصیرآبادی، ۱۳۹۶)	الگوی عدالت اسلامی	۳- الگوهای توسعه ی اجتماعی در ایران	
(آشوری و میرزایی، ۱۳۹۵) (موسوی و موسوی، ۱۳۹۹)	الگوی توسعه جامعه مدنی		
(اعظم زاده و مشتاقیان، ۱۳۹۵) (رامبد و مختارپور، ۱۳۹۹) (حسینی، ۱۳۹۹)	الگوی مشارکت اجتماعی زنان		
(معمدنژاد، ۱۳۹۶)	الگوی جمهوری دیجیتال		
(مرادی و دیگران، ۱۳۹۸)	الگوی بانک های توسعه اجتماعی		
(اسلامی و آجلی لاهیجی، ۱۳۹۶)	الگوی فقرزدایی		
(صیفوری و دیگران، ۱۳۹۹)	الگوی جهانی شدن اجتماعی		
(صداقت و دیگران، ۱۳۹۸)	الگوی حق توسعه		
(زارع و دیگران، ۱۳۹۷)	الگوی توسعه فرهنگی شهر		۴- الگوهای توسعه ی فرهنگی
(حیدری، رزاقی، ۱۳۹۸) (عسگری خانقاه و دیگران، ۱۳۹۹)	الگوی توسعه فرهنگی منطقه ای و بومی		
(رضاپور و کلدی، ۱۳۹۵)	الگوی آیین‌های فرهنگی مشترک		
(جعفری و دیگران، ۱۳۹۸)	الگوی فرهنگ توسعه	۵- الگوهای فرهنگی توسعه	

طراحی الگوی توسعه اقتصادی - اجتماعی ایران

	الگوی فرهنگ توسعه در سطح سازمانی	(جعفری و دیگران، ۱۳۹۸)
	الگوی ناول کار آفرینی	(متوسلی، ۱۳۹۵)
۶- الگوهای توسعه اقتصادی	الگوی توسعه بازار سرمایه	(محمدی، ۱۳۹۶) (جعفری، قنبری، ۱۳۹۶) (قادی و دیگران، ۱۳۹۹)
	الگوی بنیه تولید ملی (نظام حیات جمعی)	(مؤمنی، ۱۳۹۵)
	الگوی توسعه ی اقتصاد متوازن (منطقه ای)	(دینداری و دیگران، ۱۳۹۸) (رشیدی، ۱۳۹۸) (رشیدی، ۱۳۹۵)
	الگوی کارآفرینی	(افشاری و دیگران، ۱۳۹۹) (کافی و دیگران، ۱۳۹۹) (جعفری و قنبری، ۱۳۹۶) (کیان پور، ۱۳۹۶) (قلی پور و مظفری، ۱۳۹۷)
	الگوی مدیریت اقتصادی	(حیدری و رزاقی، ۱۳۹۸)
	الگوی توسعه سیاسی - اقتصادی	(جعفری و قنبری، ۱۳۹۶) (محمدی، زرگر، ۱۳۹۷)
	الگوی توسعه و نوسازی ملی (خوداتکایی راهبردی)	(مصطفی نژاد، ۱۳۹۶)
	الگوی سیاست گذاری اقتصادی	(الهامی و دیگران، ۱۳۹۶)
۷- الگوهای توسعه ی ساختار حقوقی	الگوی ساختار حقوق اقتصاد بازار	(متوسلی، ۱۳۹۸) (یادینی و فروزان بروجنی، ۱۳۹۹)
	الگوی توسعه قراردادهای اسلامی	(سلیمانی و بهمنپور خالصی، ۱۴۰۰)
	الگوی نظام حقوق مالیکت کارآمد	(حسینی و محمد نجف آبادی، ۱۳۹۵)
	الگوی مداخله حقوقی دولت	(صانعی، پروین، ۱۳۹۹)
۸- الگوهای توسعه ی گردشگری	الگوی توسعه پایدار گردشگری فرهنگی	(نیکبین و دیگران، ۱۳۹۸)
	الگوی توسعه گردشگری	(ضرغام بروجنی و صداقت، ۱۳۹۷)
	الگوی گردشگری خلاق	(صابری فر، ۱۳۹۹)
	الگوی گردشگری پایدار	(صابری و دیگران، ۱۳۹۷)
۹- الگوهای توسعه ی پایدار شهری	الگوی توسعه کارآفرینی شهری	(بابایی هزه جان، ۱۳۹۸)
	الگوی توسعه پایدار شهری	(منجم زاده و دیگران، ۱۳۹۷)
	الگوی توسعه پایدار محله ای	(فتاحی و دیگران، ۱۳۹۹)
۱۰- الگوهای توسعه ی پایدار (جهانی)	الگوی سیاستگذاری توسعه پایدار (سند ۲۰۳۰)	(رضایی پندری، ۱۳۹۹)
	الگوی جامعه نیک یا نظم اجتماعی مطلوب	(بیزبان و یونجالی، ۱۳۹۵)
	الگوی توسعه پایدار ملی	(قدحی و دیگران، ۱۳۹۷)
	الگوی توسعه پایدار با رویکرد سیستم های اطلاعاتی	(قلمی و دیگران، ۱۳۹۷)
	الگوی دولت توسعه گرا	(ربیعی، ۱۳۹۹)

فرا تئوری: هدف فرا ترکیب، تفسیر یکپارچه و جدیدی از یافته‌ها است؛ این روش‌شناسی تاکنون جهت شفاف‌سازی مفاهیم و الگوها و همچنین بازشناسی نتایج دانش و ترسیم مدل‌های عملیاتی و تبیین تئوری‌ها پذیرفته شده است (فینفگلد،^۱ ۲۰۱۰) بدین منظور با شناسایی و مشخص نمودن موضوعات یک طبقه‌بندی از شاخص‌ها و متغیرهای هر گروه موضوعی تدوین گردید تا در اصل الگوهای موضوعی بستری را برای ایجاد مدل‌ها، تئوری‌ها یا فرضیات فراهم سازند (سندلوسکی و باروسو، ۲۰۰۷) تا در نهایت الگوهای توسعه به صورت نظام‌مند توصیف و برای تحلیل آماده شوند.

فرا ترکیب: بعد از بررسی شاخص‌ها و متغیرها و در جهت هدف موضوع پژوهش که طراحی الگوی توسعه‌ی اقتصادی- اجتماعی ایران است، الگوی واقعی توسعه در ایران ترسیم گردید. یافته‌های حاصل از مراحل پیشین با هدف شرح و توسعه‌ی تئوری بیان شدند.

یافته‌های پژوهش

پس از انقلاب ایران، مسئولان و سیاست‌گذاران کشور درصدد برآمدند تا جامعه‌ی ایرانی در مسیر توسعه قرار گیرد. حوادث و وقایعی مانند تنازعات ایران با جهان و جنگ تحمیلی عملاً فرصتی برای تدوین برنامه باقی نگذاشت. در اواخر جنگ موضوع برنامه مطرح شد و اولین برنامه‌ی توسعه قانونی و اجرایی گردید. ماهیت توسعه در این زمان کاملاً متفاوت از تعریف توسعه در دوران پیش از خود بود. روند توسعه بعد از انقلاب سفید دهه‌ی چهل، براساس الگو و شاخص‌های غربی پیش می‌رفت. پس از انقلاب پیش شرط تحقق توسعه، ایدئولوژیک و ملزم به ماهیت اسلام و انقلاب اسلامی بود. این الگوی توسعه‌ی اسلامی در برنامه‌ی اول بیشتر به چشم می‌آمد، اما برنامه‌های بعدی همان الگوی رویکرد رفاه اجتماعی و متأثر از برنامه‌های جهانی بوده است.

حدود نیم قرن از تجربه‌ی برنامه‌ریزی و حقوق‌سازی ضروری می‌نماید که این سؤالات پاسخ داده شود که آیا برنامه‌های انجام شده و قوانینی که در طول سه دهه بعد از انقلاب ۵۷ در کشور اجرایی شده است، در پرداختن به امر توسعه، رعایت تمامی جوانب را کرده‌اند یا هر برنامه بدون توجه به برنامه‌های پیشین با یک رویکرد تازه پیگیری شده است؟ برای این منظور، یافتن الگوی توسعه جهت

¹ - Finfgeld

طراحی الگوی توسعه اقتصادی-اجتماعی ایران

تبیین رویکرد و ماهیت برنامه‌ها لازم است تا از طریق آن ماهیت دوگانه، غیرواقع بینانه و متعارض سیاست‌گذاری و قانون‌گذاری توسعه تشریح شود.

جدول ۲. شاخص‌ها و چالش‌های توسعه اجتماعی - اقتصادی در ایران (یافته‌های پژوهش)

شاخص‌ها و چالش‌های توسعه اجتماعی - اقتصادی در ایران				
شاخص‌ها	متغیرهای سطح اول	متغیرهای سطح دوم	چالش‌ها و موانع	متغیرهای سطح اول
عدالت	عدالت اقتصادی	تعدیل شکاف مناطق محروم و برخوردار	چالش‌ها و موانع ساختار مدیریت منابع آب	کمبود آب
		تعدیل شکاف فقیر و غنی		آلودگی آب
		توزیع متناسب منابع توزیع ثروت در جامعه		خشکسالی
عدالت جنسیتی	مردمی کردن اقتصاد	مشارکت سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و آموزشی	چالش‌ها و موانع ساختار اقتصادی	سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی
		فرصت‌های شغلی برابر		فساد سیستمی
		بهداشت عمومی، سلامت و مراقبت پزشکی		مدیریت نقدینگی و توزیع درآمد و ثروت
		آموزش، تحصیل، دانش و آگاهی		تحرک و بویایی در تولید با مبنای منابع جامعه
		تأمین رفاه و خدمات اجتماعی		تقویت نظام توزیع عادلانه‌ی کالا
		حمایت حقوقی از زنان		توجه به خصوصی سازی
		دستیابی جامعه به اطلاعات		سرمایه گذاری دولت در امر تولیدی و زیربنایی
		دسترسی به خدمات بهداشتی، سلامت		کنترل شدید بازرگانی داخلی و خارجی
		دسترسی به امکانات آموزشی		استراتژی تشویق و توسعه صادرات
		دسترسی به خدمات زیربنایی		تقویت واحدهای بزرگ بازرگانی
عدالت اجتماعی	برابری و برقراری حقوق مذهبی و قومی دینی	برابری فرصت‌ها	چالش‌ها و موانع ساختار اقتصاد نفتی	برنامه‌ریزی توسعه اشتغال پایدار روستایی
		برابری و برقراری حقوق مذهبی و قومی دینی		ویژگی‌های جغرافیایی در سطح منطقه و استان
		برابری فرصت‌ها		نظام مالیاتی عادلانه
		نکثر سیاسی و اجتماعی		شتابزدگی و عدم فرصت برای اصلاحات نهادی
آزادی	آزادی سیاسی			بی توجهی به بستر بومی

حکمرانی و توسعه، دوره دوم، شماره دوم، ۱۴۰۱

تک سویه بودن		آزادی اقتصادی		
بی توجهی به پایداری و برابری		کاهش واگرایی مذهبی و دینی	همبستگی و انسجام ملی	سرمایه اجتماعی
افزایش درآمدهای نفتی و کاهش کیفیت آموزش		افزایش همگرایی قومی نژادی		
تولید وابسته به نفت		آموزه‌ها و باورهای دینی		
درآمد نفت و بی ثباتی سیاست مالی		مشارکت اجتماعی زنان، اقلیت‌ها و اقوام	مشارکت اجتماعی	
اقتصاد تک محصولی		حس تعلق	تعهد و اعتماد اجتماعی	
درآمدهای نفتی و عدم توسعه سرمایه انسانی		نظام حمایت اجتماعی	حمایت اجتماعی	
سستی منزلت اجتماعی	چالش‌ها و مسائل حاشیه نشینی	رضایت از زندگی	روابط اجتماعی	
توسعه دولت محور		سلامت و ثبات خانواده	بهداشت	رفاه اجتماعی
خشونت و نگاه حذفی		سلامت جسمی و روانی		
مسئولیت پذیری و تعلق اجتماعی پایین		وضعیت سالمندان و جوانان	سیاست‌های جمعیتی	
خودحاشیه سازی		فرزندآوری		
حداکثر سازی منافع شخصی		مسکن	تأمین اجتماعی	
تداوم بخشی و زوال عاملیت گرایی		اشتغال (ارتقا و بهره وری کار)		
گسست روانی (فاصله گذاری شکننده)		بیمه		
گسست اجتماعی (سلامت اجتماعی ناپایدار)		برخوردادی از امکانات اوقات فراغت		
مرکزیت اقتصاد در زندگی اجتماعی		حمایت از گروه های خاص و توانمند سازی آنها		
ضعف سرمایه‌ی انسانی در تعاونی	چالش‌های ساختار تعاونی‌ها	تغذیه		
مشکلات اقتصادی درون تعاونی‌ها		کاهش هزینه‌های خدمات اجتماعی		
نبود برنامه‌ریزی مشخص و مدرن برای تعاونی‌ها		صرفه‌جویی در منابع ناپایدار		
چالش‌های تعاونی در عرصه‌ی بین الملل		امنیت اجتماعی	حمل و نقل عمومی	
چالش‌های حقوقی تعاونی‌ها		آموزش و فرهنگسازی		
چالش‌ها و مشکلات عمومی کشور		مشارکت اجتماعی		
زیرساخت‌های فرهنگی نامناسب کشور		هویت اجتماعی		
امنیت فردی	چالش‌های امنیتی	کمیت و کیفیت نظام آموزش	آموزش همگانی	آموزش
امنیت عمومی		منابع تأمین نظام آموزشی		
امنیت قضایی		باسواد جمعیت عمومی		

طراحی الگوی توسعه‌ی اقتصادی- اجتماعی ایران

امنیت اقتصادی		آموزش مهارت‌ها و توانمندسازی	علم گستری	
پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی		ثبت اختراع		
رفع گم‌گشتگی مخاطب	چالش‌های حمایت از خانواده	کیفیت و کمیت پژوهش‌های علمی		
سیاست اهمیت به نهاد خانواده		بهره برداری بهینه از منابع	محیط زیست	پایداری
رفع تناقض نگرشی به خانواده		آمایش سرزمین		
ازدواج		حقوق و تکالیف شهروندی	شهروندمداری	اخلاق
طلاق		کنترل اجتماعی	نظم اجتماعی	توسعه

نتایج بررسی مطالعه‌ی چالش‌ها و موانع اقتصادی- اجتماعی، نشان می‌دهد که بیشترین موضوعی که از دید محققان اهمیت دارد بحث عدالت اقتصادی است که با افزایش تورم و گرانی منجر به فقر شده است. موضوعات مربوط به حمایت خانواده از نگاه بسیاری بحرانی است و در بعد اقتصادی مسئله‌ی حاشیه‌نشینی که از نتایج سیاست‌های اقتصادی و شرایط و موقعیت اقتصادی ناشی می‌شود و همچنین نامتوازن بودن سه بخش اقتصاد دولتی، خصوصی و تعاونی از مسائل دیگر است. گفتمان تعاونی از حوزه‌های ماهیتی در اقتصاد اسلامی قلمداد می‌شود و با وجود برنامه‌ها و قوانین بی‌شمار به جای آنکه تبدیل به توسعه شود، مانع رشد اقتصادی بوده است.

الگوی توسعه‌ی اقتصادی و اجتماعی در سند چشم‌انداز افق ۱۴۰۴ و اقتصاد مقاومتی:

سند چشم‌انداز افق ۱۴۰۴ ایران: اهداف کلان ایران در قالب سند چشم‌انداز بیست‌ساله در سال ۱۳۸۴ش، تدوین شد که این سند مبنایی برای مقایسه و ارزیابی سیاست‌های پیشنهادی در قالب برنامه‌ها، لوایح و به خصوص عملکرد دولت است. بعد از ابلاغ این سند، ۳ برنامه‌ی اخیر توسعه اجرا شد. مهمترین اهداف کلان اقتصادی زیر برای این سند در نظر گرفته شد:

- قرار گرفتن ایران در زمره‌ی ۱۰ اقتصاد برتر جهان در سال ۲۰۲۵ میلادی.
- دستیابی به جایگاه اول اقتصادی در منطقه با تحقق تولید ناخالص داخلی ۲۰۰۰ میلیارد دلاری در افق ۲۰۲۵ میلادی.
- بهبود وضعیت رفاهی جامعه و افزایش درآمد سرانه‌ی هر ایرانی به قدرت برابری خرید به ۳۰ هزار دلار در سال.

- کاهش شکاف طبقاتی با تحقق ضریب جینی کمتر از ۰/۳۵ درصد.
- کاهش نرخ تورم و تحقق تورم تک رقمی پایدار.
- کاهش نرخ بیکاری و تحقق نرخ بیکاری تک رقمی پایدار.
- ارتقای شاخص توسعه‌ی انسانی ایران و قرار گرفتن در زمره‌ی کشورهای با شاخص توسعه‌ی انسانی خیلی بالا.
- دستیابی به قدرت اول علم و فناوری در منطقه.
- افزایش نسبت درآمدهای مالیاتی (درصدی از تولید) و افزایش صادرات کالا و خدمات (درصدی از تولید) (دانش جعفری، شقاقی‌شهری، ۱۳۹۳).

اقتصاد مقاومتی: با شدت یافتن تحریم‌های غرب علیه ایران، واژه‌ی اقتصاد مقاومتی به ادبیات توسعه‌ی کشور اضافه شد. آیت‌الله خامنه‌ای در شهریور ۱۳۸۹، اقتصاد مقاومتی را معنا و مفهومی از کارآفرینی معرفی و برای نیاز اساسی کشور به کارآفرینی نیز دو دلیل فشار اقتصادی دشمنان و آمادگی کشور برای جهش را مطرح کرد. محققانی که موضوع پدافند غیرعامل را پیگیری می‌کنند، «پایداری را به معنی ایجاد تعادل و پایداری بین عناصر تهاجمی، تهدیدکننده و دفاعی و همچنین تأمین قابلیت تداوم خدمت در شرایط تهدید» می‌دانند و توسعه‌ی پایدار «نگاهی راهبردی به مقوله‌ی جنگ اقتصادی علیه یک کشور دارد.» (رفیعیایی، ۱۳۹۷: ۱۰۱) این طرح به عنوان الگوی اقتصاد موازی، اقتصاد ترمیمی و اقتصادی دفاعی مرتبط با فضای جنگی و امنیت ملی با نگاه کوتاه مدت تعریف و تحلیل می‌شود. از طرف دیگر، حتی به عنوان اقتصاد الگو با نگاه بلند مدت به عنوان یک الگوی توسعه مطرح است. رفیعیایی ۳۰ زیر مؤلفه‌ی اقتصاد مقاومتی را بر اساس مفهوم پایداری از دید کمیسیون برانت‌لند در سه عنوان پایداری اقتصادی، پایداری اجتماعی و پایداری زیست‌محیطی توسط نخبگان سنجد و به این نتیجه رسید که این مؤلفه‌ها تأثیر زیادی در رسیدن کشور به توسعه‌ی پایدار دارد. (همان) هر چند مدافعان این الگوی اقتصادی به قرار گرفتن کشور بر این مدار توسعه تأکید دارند، اما وضعیت رفاهی و شاخص‌های جهانی نشان از عدم موفقیت این طرح طی ده سال اخیر دارد.

جدول ۳. الگوهای توسعه در اسناد بالادستی

الگوی اقتصاد مقاومتی ۱۳۸۹		الگوی توسعه در سند چشم انداز ۱۴۰۴	
درون زایی (روح خودباوری و خوداتکایی)	پدافند غیرعامل	تولید و بهبود رفاه جامعه	اهداف کلان توسعه
گفتمان سازی	تقویت فرهنگ کار و تولید	شاخص های پولی و کنترل تورم	
عدالت اجتماعی	مردمی کردن اقتصاد	اشتغال زایی و بهره وری	
الگوی بومی	حمایت از تولید ملی	توزیع درآمد و فقرزدایی	
خط مشی گذاری کلان	اصلاح الگوی مصرف و پرهیز از اسراف	جهانی شدن اقتصاد و بخش تجارت خارجی	
دانش محوری	برون نگری (استفاده حداکثری از همه ظرفیت ها)	اندازه و حضور دولت و بخش خصوصی در اقتصاد	

الگوی توسعه اقتصادی و اجتماعی در قوانین برنامه های توسعه ای ایران:

مسئله ی توسعه در طول چهار دهه ی گذشته و با تسلط گفتمان های سیاسی و اجتماعی سازندگی، توسعه ی مدنی، عدالت اجتماعی، اعتدال گرایی در دولت های جمهوری اسلامی همواره مورد توجه قرار گرفته است. در همین راستا، برنامه های پنج ساله ی یکی از انواع سیاست گذاری های کلان برای دستیابی به اهداف توسعه در ایران بعد از انقلاب بوده است. تاکنون شش برنامه ی توسعه (اول ۱۳۶۸ تا ۱۳۷۲ / دوم ۱۳۷۴ تا ۱۳۷۸ / سوم ۱۳۷۹ تا ۱۳۸۳ / چهارم ۱۳۸۴ تا ۱۳۸۸ / پنجم ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۴ / ششم ۱۳۹۶ تا ۱۴۰۰ تهیه و تصویب و اجرا شده است.

توسعه ی اجتماعی- اقتصادی یکی از اصلی ترین کارویژه های دولت هاست اما برنامه ریزی برای این متن^۱ نه در خلاء بلکه در زمینه ای^۲ تابع سه مؤلفه ی اساسی شکل می گیرد. یکی موقعیت و شرایط اجتماعی و سیاسی، چالش ها و موانع مدیریتی و ساختاری و در نهایت نظام باورها و ارزش های حکمرانی. برای درک چرایی و چگونگی برنامه های توسعه باید آنها را در نظر داشت. در ابتدا جداول الگوهای تجربه شده در ایران ارائه و سپس یافته ها تحلیل می گردد.

¹ - Text

² - Context

جدول ۴. الگوی رفاه اجتماعی در شش برنامه‌ی توسعه اقتصادی - اجتماعی ایران
(یافته‌های پژوهش)

الگوی رفاه اجتماعی در شش برنامه‌ی توسعه اقتصادی - اجتماعی ایران		
ابعاد	شاخص‌ها	متغیرهای توسعه
توسعه‌ی اقتصادی - سیاسی	ساختار اقتصاد	اندازه‌ی بازار، نسبت سرمایه به نیروی انسانی، غذا و مسکن مناسب، ایجاد اشتغال، مؤسسه‌های مالی مطمئن، پس‌انداز ناخالص ملی، صادرات فناوریانه
	عدالت اقتصادی	تأمین حق برخورداری برابر از کالاهای عمومی، گسترش برخورداری آحاد جامعه از کالای ضروری و مفید، رعایت عدالت بین نسلی در بهره برداری از ثروت‌های طبیعی (کاهش آلاینده‌ها، حفظ تعادل منابع، حفظ ذخایر و غیره، رقابتی نمودن فعالیت اقتصادی، مبنا قرار دادن قیمت در بازار سالم و عادلانه، افزایش بهره وری عوامل تولید و کارایی، توزیع عادلانه درآمد با هدف ایجاد رفاه و درآمدهای متوازن و فقرزدایی اصلاح نظام پارانهای و تأمین اجتماعی با هدف برخورداری متوازن اقشار آسیب‌دیده، تمرکززدایی، بیکاری و اشتغال
توسعه‌ی اجتماعی - فرهنگی	حکمرانی	اثربخشی حکومت، تفکیک قدرت‌ها، محیط زیست، حاکمیت قانون، مبارزه با فساد، حقوق سیاسی، آزادی سیاسی
	محیط خوب برای کارآفرینی	کارآفرینی و فرصت، هزینه‌های تحقیق و توسعه، تسهیل شروع تجارت، توجه به حقوق مؤلف، سرورهای امن اینترنت، صادرات فناوری اطلاعات، پهنای باند اینترنت
توسعه‌ی اجتماعی - فرهنگی	آموزش	کیفیت آموزش، آموزش عالی، یادگیری در جامعه، آموزش کارگران، آموزش دختران نسبت به پسران
	بهداشت	بودجه سلامت، تغذیه‌ی سالم، امید به زندگی، کیفیت آب، سیستم فاضلاب، ایمن‌سازی در برابر بیماری‌ها، تخت‌های بیمارستانی
	امنیت و آسایش	امنیت فردی، توجه به آسیب‌های اجتماعی، حمایت دولتی از صلح، بیان عقیده‌ی سیاسی، ثبات جمعیتی، رضایت گروه‌ها
	آزادی فردی	حق انتخاب، آزادی‌های مدنی، تحمل اقلیت‌های قومی، تحمل مهاجران
	سرمایه اجتماعی	حمایت اجتماعی، حضور مذهبی، مشارکت داوطلبانه‌ی رسمی، کمک‌های مالی، ازدواج، اعتماد به دیگران، کمک به غریبه‌ها
	عدالت اجتماعی	توزیع بهینه و برابر امکانات در سکونتگاه‌های شهری و روستایی، تأمین مسکن برای تمام اقشار جامعه، دسترسی برابر به امکانات زیرساختی در مناطق مختلف، سرمایه‌گذاری و تأمین امکانات برابر جهت نوسازی بافت‌های فرسوده و آسیب‌دیده، برخورداری عادلانه از امنیت (فیزیکی و روحی، روانی)، دسترسی برابر به امکانات بهداشتی - درمانی، رفاهی و تفریحی، حاکمیت قانون برای همه، فرصت‌های برابر برای فعالیت اجتماعی و اقتصادی، تأمین اجتماعی
عدالت فرهنگی	حق برخورداری برابر از امکانات آموزشی، آموزش و توانمندسازی، توزیع عادلانه و دسترسی برابر به اطلاعات، امکانات و خدمات فرهنگی	

جدول ۵. الگوهای توسعه پایدار شهری و روستایی (یافته‌های پژوهش)

الگوی توسعه پایدار شهری در شش برنامه‌ی توسعه‌ی ایران		الگوی توسعه پایدار روستایی در شش برنامه‌ی توسعه‌ی ایران	
متغیرهای توسعه	شاخص‌ها	متغیرهای توسعه	شاخص‌ها
کاهش نابرابری‌ها (فقرزدایی)، هدفمند کردن یارانه‌ها، مقررات کار و بیمه، آموزش همگانی، ارتقای جایگاه زنان، کاهش اعتیاد، اشتغال، تأمین اجتماعی، حوادث و سوانح	عدالت امنیت	توسعه منابع انسانی، توانمندسازی، توزیع متناسب منابع و امکانات، اجرای طرح‌های امور اجتماعی، تفویض اختیار، یکپارچگی، عدالت اجتماعی (حق دادخواهی)، هنجارهای اجتماعی، امنیت شغلی، مراقبت‌های اجتماعی، بیمه روستایی، ارتقای کیفیت زندگی، حق تحصیل و کارآموزی حرفه‌ای، حق استفاده از بهداشت عمومی مناسب، حق برخورداری از آموزش و پرورش باکیفیت، تشکیل تشکل‌های حقوقی، حقوق قومیت‌ها و اقلیت‌های اجتماعی، حق برابری جنسیتی، حق برخورداری از دانش و آگاهی کافی، حق برخورداری از امنیت.	پایداری اجتماعی
غذا، بهداشت	نیازهای اساسی	زیرساخت نهادی، مشارکت در فعالیتهای مختلف	ظرفیت نهادی
حقوق شهروندی، مردمی کردن اقتصاد	مشارکت	عدالت اقتصادی، صندوق قرض‌الحسنه‌ی توسعه‌ی اشتغال‌زایی روستایی	پایداری اقتصادی
رضایت از زندگی	حس تعلق	ارتقاء کیفیت تولید، ارتقاء سطح درآمد، توسعه فناوری، تأمین نیازهای درمانی روستائیان، تمرکززدایی، تنظیم کردن هزینه خانوار روستایی (درآمد مکفی)، تعادل بخشی‌های مختلف در اقتصاد، تنوع بخشی به فعالیتهای روستایی، بهبود بهره‌وری، کاهش فقر و محرومیت، حمایت از سرمایه‌گذاری خصوصی، امنیت سرمایه‌گذاری و اقتصادی، ارائه تسهیلات اعتباری به روستائیان، افزایش فرصت‌های اشتغال، ثبات اقتصادی، رفاه اقتصادی، حق مالکیت (بر زمین زراعی و مانند آن)، اشتغال پایدار.	
همبستگی اجتماعی	سرمایه اجتماعی	طرح‌ها و برنامه‌های عمرانی، خدمات زیربنایی در روستا، حق داشتن مسکن	
جوانان، ازدواج، تحکیم خانواده	نهادهای اجتماعی	منابع سرزمین، حفاظت کیفی منابع آب، بهره‌برداری از منابع	پایداری زیست

حکمرانی و توسعه، دوره دوم، شماره دوم، ۱۴۰۱

	آب، بیابان‌زدایی، جمع‌آوری فاضلاب، خدمات محیط، بهداشت محیط، ملاحظات زیست محیطی	محیطی
	کیفیت مکان، تعامل فضایی	پایداری کالبدی

جدول ۶. الگوی ترکیبی توسعه‌ی پایدار بر پایه‌ی سند ۲۰۳۰ (یافته‌های پژوهش)

الگوی ترکیبی توسعه‌ی پایدار بر پایه‌ی سند ۲۰۳۰		
متغیرهای توسعه	شاخص‌ها	ابعاد
	نبود فقر و گرسنگی،	توسعه‌ی اقتصادی
	بیکاری،	اشتغال‌زایی
	ضریب جینی، تولید ناخالص داخلی، درآمد سرانه ملی	رشد اقتصادی پایدار
	صادرات فناوری پیشرفته در GDP،	توسعه صنعتی، تجاری و فن‌آوری
	بوروکراسی اقتصادی قوی، رقابتی، نفوذناپذیر، مدیریت کارا و مؤثر منافع اقتصادی غیر دولتی، شفافیت و مبارزه با خلق سیستماتیک و گسترده رانت،	ساختار اقتصادی
	استفاده از انرژی، تولید و مدیریت پسماند، حمل و نقل	تولید و مصرف مسئولانه
	وضعیت تغذیه، نسبت مرگ و میر، مدیریت فاضلاب، ارائه خدمات بهداشتی، مسکن	سلامت و رفاه اجتماعی
	سوادآموزی، آموزش با کیفیت	آموزش
	برابری جنسیتی کاهش نابرابری‌ها، توسعه‌ی نیروی انسانی	برابری
	اطمینان به عملکرد نهادها،	نهادهای توانمند
		عدالت و صلح
	توانمندسازی اجتماعی، جریان‌سازی اجتماعی، توسعه محله‌ای،	شهرها و جوامع پایدار
	میزان جرایم،	امنیت اجتماعی
	انسجام ملی، مشارکت مدنی، اعتماد اجتماعی، عضویت در نهادهای اجتماعی، مسئولیت‌های اجتماعی،	سرمایه اجتماعی
	تساهل قومی، تساهل دینی، آزادی عقاید و وجدان، احترام به حقوق انسانی، آموزش مسئولیت‌های مدنی	توسعه‌ی فرهنگی
	آب سالم و بهداشتی، اقدام برای اقلیم، دسترسی به انرژی پاک،	حفظ محیط زیست
	زیستن پایدار در آب، زیستن پایدار در خشکی، رفتارهای سبز اقتصادی، توسعه محصولات سبز	مدیریت منابع محیط زیست
	استقلال نسبی دولت، حاکمیت در عین کارآمدی، ثبات سیاسی، کارایی دولتی، کنترل فساد، حاکمیت قانون برای فرادستان و غیرشخصی شدن نهادها	حکمرانی
	آزادی‌های مدنی، فرهنگ سیاسی، مشارکت سیاسی، فرایند انتخابات، وجود نهادهای فراگیر و اولویت رقابت سیاسی،	عدالت سیاسی
	مدیریت بر حال و آینده، راهبردها و مدل‌های کسب و کار، حمایت مدیران ارشد، رفتارهای سبز کارکنان، داده‌ها، فرآیندها و دانش سازمانی، نیروهای انگیزاننده‌ی سازمانی	مدیریت سازمانی
	وجود نخبگان توسعه مصمم و داشتن راهبرد توسعه‌ی مشخص، مصالحه میان نخبگان و تقسیم منافع به شکل پایدار	نخبگان توسعه

همانطور که در جداول بالا قابل مشاهده است شاخص‌ها و متغیرهای توسعه‌ی اجتماعی در بحث پایداری شهری و توسعه‌ی متوازن روستایی هم راستا با الگوهای توسعه‌ی جهانی مانند سند ۲۰۳۰ است. الگوی توسعه‌ی ایران بر دو اصل رفاه اجتماعی و عدالت اسلامی پایه‌ریزی شده است. بنابراین، نگاه طراحان و قانون‌گذاران به تدوین برنامه مبتنی بر شاخص‌ها و مؤلفه‌های جهانی است. هشت الگوی مطرح شده در نظریه‌ی رفاه شامل: لیبرالیسم (کلاسیک، اجتماعی)، محافظه‌کاری (سنتی، جدید) سوسیال دموکراسی، نئولیبرالیسم، راه سوم، مارکسیسم، فمینیسم، سبزها هستند. (تیلور، ۱۳۹۲) تحلیل فراترکیب نشان می‌دهد که الگوی برنامه‌ریزی توسعه در ایران به نگرش محافظه‌کاری نظریه‌ی رفاه نزدیک‌تر است. دیدگاهی که بر اهمیت حفظ رسوم سنتی و عقلانی تأکید دارد، هدف آن تثبیت نظام و جلوگیری از اقدام‌های رادیکالی است، نقش دولت آن است تا به افراد کمتر مرفه کمک نماید، مفهوم اصلی آن تأمین اجتماعی است اما قصد ندارد تا به اصلاح و تعدیل سلسله مراتب اجتماعی پردازد. بنابراین شاخص‌های اندازه‌گیری در تمام ابعاد و جنبه‌های زندگی اجتماعی از امنیت، آموزش، سلامت، عواطف و شادی، محیط زیست، آزادی‌ها، حکمرانی، اشتغال، زنان تا فناوری گسترش یافته است.

یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که توسعه‌ی اقتصادی همواره کانون توجه برنامه‌ها بوده است، موضوعاتی مانند اشتغال‌زایی، تجارت الکترونیک و فناوری‌های نوین مرتبط در برنامه‌های توسعه دائماً در محورهای اصلی هستند. در عین حال، عدم توجه به سازوکارهای نوین اقتصادی و تداوم ساختاری سیاست‌های پیشین، وابستگی به نفت، حضور حداکثری دولت در اقتصاد و اشتغال‌زایی ناکارآمد، نقاط ضعف جدی برنامه‌های توسعه‌ی اقتصادی هستند.

طراحی الگوی توسعه اقتصادی-اجتماعی ایران

با توجه به تحلیل محتوا و مقایسه‌ی دو گروه الگوی ارائه شده در سیاست‌ها و اهداف کلان و برنامه‌های توسعه‌ی کشور باید گفت، فرآیند توسعه متأثر از موقعیت ایران در جهان بسیار از شاخص‌های هدف دور است. یافته‌های یکی از مطالعات که به بررسی عملکرد برنامه‌های توسعه‌ی ایران در جهت‌گیری و تحقق اهداف چشم‌انداز، براساس شاخص‌های ترکیبی به روش فاصله از مرجع که روش پیشنهادی سازمان‌های بین‌المللی نظیر سازمان توسعه و همکاری‌های اقتصادی

پرداخته است، نشان می‌دهد که «بهترین عملکرد و نزدیک‌ترین قرابت و راستایی و هم‌جهتی با اهداف اقتصادی سند چشم‌انداز به ترتیب در برنامه‌های سوم توسعه (میانگین رتبه: ۱/۸۳) برنامه‌ی اول توسعه (میانگین رتبه: ۲/۵)، برنامه‌ی دوم توسعه (میانگین رتبه: ۳/۳۳) برنامه‌ی پنجم توسعه (میانگین رتبه: ۳/۵) و بالاخره برنامه‌ی چهارم توسعه (میانگین رتبه: ۳/۸۳)» (شقایق‌شهری، ۱۳۹۷) وجود دارد.

همانطور که در ابتدای بحث عنوان شد، متن توسعه در زمینه‌ای از شرایط و نزاع‌ها شکل می‌گیرد، مجموعه نزاع‌های جهانی ایران با بحران‌های سیاسی عمیق و ریشه‌دار، نزاع‌های ساختاری و مدیریتی که حاصل مدیریت ناکارآمد و تضاد منافع است، همچنین نزاع ایدئولوژیک میان برنامه‌های توسعه و سیاست‌های کلان با تدوین الگوی اقتصاد مقاومتی باعث دوگانگی و تضاد گفتمانی شده است؛ بنابراین، شاهد یک شکاف در متن سیاست توسعه هستیم که نتیجه‌ی عملی آن ایستایی و توقف در روند توسعه است. در الگوی اقتصاد مقاومتی، مسئله‌ی رفاه اجتماعی موضوعیت ندارد، همچنین فقرزدایی و توسعه‌ی متوازن شهر و روستا در حاشیه قرار می‌گیرد، اما بر ارزش‌ها و فرهنگ به عنوان عوامل درون‌زای توسعه تأکید می‌گردد. تفاوتی که میان دو الگوی سند چشم‌انداز و اقتصاد مقاومتی وجود دارد این است که هر دو معطوف به توسعه‌ی اقتصادی‌اند، هر چند چشم‌انداز به شاخص‌های عینی و جهانی توسعه می‌پردازد و اقتصاد مقاومتی سعی دارد یک الگوی ذهنی و بومی شده از توسعه‌ی اقتصادی اما بدون شاخص ارائه دهد، هرچند، در زمان جنگ اقتصادی حفظ وضع موجود بر هر چیز دیگری اولویت دارد.

شکل ۸. دوگانگی و تضاد سیستمی در الگوهای اجرا شده توسعه ایران

سه سال دیگر تا پایان دوره‌ی سند ۱۴۰۴ باقی است و بسیاری از اهداف آن همچون افزایش شاخص انسانی به بالای ۰/۸۰۰، نرخ تورم تک رقمی، کاهش شکاف طبقاتی و غیره محقق نشده است. در این بین برنامه‌ی هفتم توسعه نیز باید تدوین و اجرایی شود که احتمالاً با یک سال تأخیر و با تمدید برنامه‌ی ششم، این مهم بدست آید. در اینجا سوال پژوهش که آیا اراده‌ای برای تحقق توسعه وجود دارد؟ پاسخ داده می شود.

صحبت از تحقق برنامه‌ها با توجه به سیاست‌گذاری و قوانین حاکم بی‌فایده است، زیرا مسئله‌ی اصلی برای برنامه‌ریزان این نیست که آیا برنامه ششم از برنامه پنجم کارآمدتر بوده یا خیر؟ و حتی

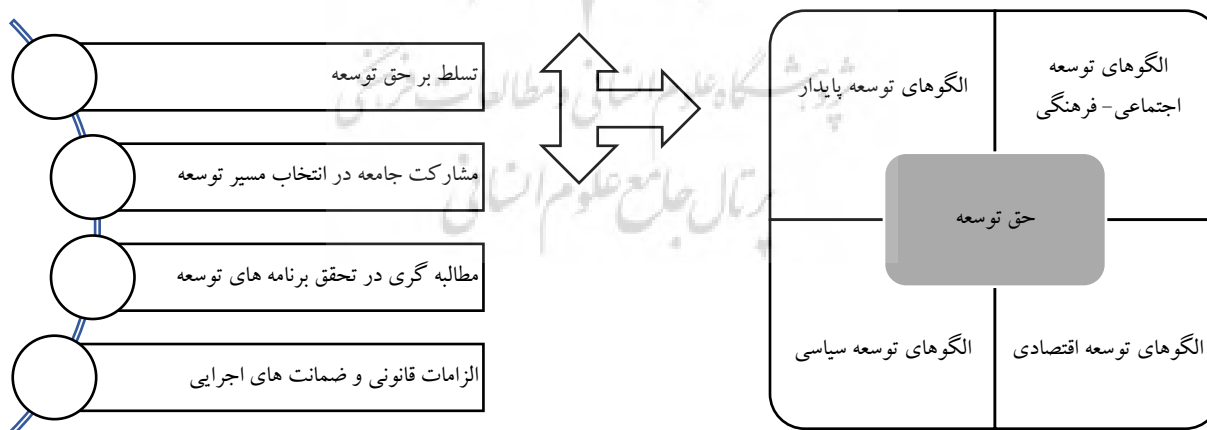
کدام بخش از برنامه تحقق پیدا کرده است؟ و جایگاه جهانی ایران کجاست؟ هیچ کدام محل بحث و گفت و گو نیستند. برنامه‌های توسعه تدوین شده‌اند، چون هر کشوری در عرصه‌ی جهانی باید بحث توسعه را دنبال کند، ایران به پیمان‌نامه‌ها و کنوانسیون‌های جهانی می‌پیوندد زیرا اگر بخواهد نقش فعالی در جهان داشته باشد، راهی جز پذیرش ندارد. بنابراین، این چنین، الگوهای صوری جانشین امر ذاتی توسعه می‌شوند.

منظور از طرح الگوهای توسعه تشریح اهداف، چشم‌انداز یا برنامه‌های توسعه‌ی اجتماعی و اقتصادی نیست، بلکه عملکرد و تحقق توسعه در کشور است. به یک معنا، توسعه‌ی اجتماعی عبارت است از تحقق دگرگونی بنیادی در طرز تفکرها، ارزش‌ها، نگرش‌ها، رفتارها و نقش‌های اجتماعی در گستره‌ی جامعه. (بیرو، ۱۳۷۰، ۹۰). پایش الگوهای برنامه نشان از این امر دارد که شکل و نمود مدیریت و برنامه‌ریزی توسعه به مانند سایر کشورهای جهان است، اما در اصل و محتوای آن، مسیری روشن برای انواع توسعه وجود ندارد. همانطور که بیان شد چند نزاع بنیادین و چالش‌برانگیز در مسیر توسعه‌ی ایران وجود دارد، بخشی از این امر ساختاری و مربوط به ماهیت حاکمرانی است و بخشی نیز منشأ فرهنگی و حقوقی دارد و به ارزش‌ها و هنجارهای جامعه باز می‌گردد.

برنامه‌های توسعه برنامه‌هایی معطوف به تحقق هستند که باید الزامات قانونی و ضمانت‌های اجرایی داشته باشند ولی بعد از جنگ، برنامه‌ی توسعه طرحی بود که باید وجود می‌داشت نه طرحی که باید تحقق می‌یافت. تاکنون چشم‌انداز، سیاست‌گذاری‌ها و قوانین توسعه هدایت‌گر توسعه نبوده‌اند، بلکه نزاع‌ها، موقعیت و شرایط پیرامونی، حاکم بر قوانین شده‌اند. به بیانی دیگر، میزان تحقق توسعه اهمیت چندانی نداشته و حفظ هویت سیاسی و ایدئولوژی حاکمیت بنیادی بوده است. بنابراین، مسئله‌ی توسعه در سیاست داخلی معطوف به حفظ هویت و در سیاست خارجی توسعه‌ی ایدئولوژیک است. با این رویکرد، الگوها و گفتمان‌های توسعه به دشواری قابل تحقق هستند زیرا منازعات بین‌المللی در منطقه و جهان باعث می‌شود تا سیاست‌گذاری تابعی از شرایط و رویدادها باشد؛ موضوعی که بیش از یکصد سال محل مباحثه‌ی گفتمان ترقی، پیشرفت، مدرنیته و توسعه بوده است. تأکید و پافشاری بیش از اندازه بر حفظ هویت و اولویت بخشیدن ایدئولوژی بر رفاه مهمترین دلیل تحقق نیافتن هر الگوی توسعه‌ای در ایران است.

در بحث موانع فرهنگی و حقوقی، شواهد و دلایل زیادی قابل بیان است. به قولی، فرهنگ اجتماعی توسعه در جامعه درونی نشده است. برخی محققان از ویژگی‌های ذاتی فرهنگ ایرانی سخن گفته‌اند (احمدی، احمدی، ۱۳۹۶؛ همایون کاتوزیان، ۱۳۹۰). که فرآیند توسعه را طولانی و مشکل می‌سازد. چون جامعه با این تفکر که امروز را سپری کنیم، چه فردا شود فکر فردا کنیم، به پیشرفت آنی و لحظه‌ای دلخوش می‌شود. در اینجا است که نسبت جامعه با حق رفاه و حق توسعه که از الزامات فرهنگی و اجتماعی هر جامعه‌ای است، سنجیده می‌شود. بنابراین، فارغ از هر الگوی توسعه‌ای که دنبال می‌شود، باید حق توسعه‌ی مردم محور و اساس مدیریت و برنامه‌ریزی کلان حکمرانی قرار گیرد که مبتنی بر مشارکت شهروندان در انتخاب مسیر پیشرفت است، جامعه را مطالبه‌گر می‌خواهد و برای تحقق توسعه الزامات قانونی و ضمانت‌های اجرایی تدوین می‌کند.

شکل ۹. حق توسعه محور الگوهای توسعه

نتیجه‌گیری

بررسی انبوهی از مطالعات در زمینه‌ی توسعه که به بررسی شاخص‌ها و متغیرهای گوناگون می‌پردازند نشان از یک نوع توسعه‌زدگی در پژوهش‌ها دارد که همگی در یک امر مشترک هستند و آن اینکه توسعه معطوف به چیست؟ بنابراین از میان مطالعات مرتبط با توسعه، تعداد ۴۴ الگو در این پنج سال اخیر، بدست آمد که محققان با بهره بردن از انواع روش‌های پژوهشی محتوای برنامه‌ها، عملکرد دولت‌ها و چگونگی اجرای سیاست‌ها و قوانین را بررسی نمودند و غالباً به این موضوعات پرداختند که توسعه چیست؟ چه الزاماتی دارد؟ و سیاست‌گذاران در برنامه‌های توسعه‌ای کشور به کدام متغیرها و شاخص‌ها توجه نمایند؟ و سرانجام الگوهای بومی و جهانی و شاخص‌هایی جهت تسریع توسعه را پیشنهاد داده‌اند.

باید اضافه کنیم، تعدد و کیفیت الگوها و برنامه‌های جهانی و ملی برای رسیدن به آرمان‌های پیشرفت نیست، بلکه ارزش‌ها و فرهنگ‌های حاکم بر مدیریت کلان است که عملکرد و میزان تحقق آن را می‌سنجد. ایران در عرصه‌ی جهانی به توسعه‌گرایی شناخته نمی‌شود، بلکه به عنوان کشوری ایدئولوژیک مطرح است که این هویت بر هر نوع برنامه‌ای اولویت دارد. همین امر تاکنون باعث شده است بخش زیادی از برنامه‌های توسعه اجرایی نگردد.

مدل توسعه منجر به توسعه نمی‌شود و این پژوهش قصد داشت تا نشان دهد که الگوها، طرح‌های همسان و برنامه‌های کلان اجتماعی ظاهری از سیاست حاکم هستند و آنچه اهمیت دارد، بن مایه و ماهیت ساختار یا همان برنامه‌ی در سایه است. همانطور که پژوهش‌های دخیل در فراترکیب نشان می‌دهند، اجرای یک سند، یک الگوی سیاست‌گذاری و شش برنامه‌ی قانونی، ایران را نتوانسته به مسیر توسعه نزدیک سازد.

منابع

- آقاچانی‌معمار، احسان، (۱۳۹۳) آسیب‌شناسی خصوصی‌سازی در ایران (لزوم پایبندی به سیاست‌های کلی اصل چهل و چهار قانون اساسی)، تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
- ازکیا، مصطفی، غفاری، غلامرضا، (۱۳۸۴) جامعه‌شناسی توسعه. چاپ ششم، تهران: کیهان.
- بیرو، آلن (۱۳۷۰). فرهنگ علوم اجتماعی، ترجمه‌ی باقر ساروخانی، تهران: کیهان.
- توسلی، غلام عباس (۱۳۷۳) جامعیت مفهوم توسعه، مجموعه مقاله‌های سمینار جامعه‌شناسی و توسعه، جلد دوم، تهران، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).
- تیلور، گری (۱۳۹۲) ایدئولوژی و رفاه، ترجمه‌ی حسین محقق‌کمال و مهدی نصرت‌آبادی، تهران: جامعه‌شناسان.
- دانش‌جعفری، داوود؛ شقاقی‌شهری، وحید، (۱۳۹۳) اقتصاد ایران در افق ۱۴۰۴، تهران: نورعلم.
- دلفم، متیو، (۱۳۹۸) جامعه‌شناسی حقوق، بینش‌هایی در باب سنتی دانشوران، ترجمه‌ی سینا باستانی، تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات.
- رضایی، محمدحسین (۱۳۹۱) مطالعه‌ی عدالت اجتماعی در برنامه‌های توسعه‌ی از نگاهی نو، مدیریت اسلامی، (۲)، ۳۳-۵۴.
- زاهدی، محمدجواد (۱۳۸۲) توسعه و نابرابری، تهران: مازیار.
- شریف‌زادگان، محمدحسین (۱۳۸۶) راهبردهای توسعه‌ی اقتصادی و عدالت اجتماعی، رفاه اجتماعی، (۲۴)، ۳۰-۹.
- فابریزیو، کلود؛ دومینیک دزیو و دیگران (۱۳۷۸)، بعد فرهنگی توسعه: به سوی رهیافتی عملی از مجموعه‌ی فرهنگ و توسعه‌ی یونسکو، ترجمه‌ی صلاح‌الدین محلاتی، تهران: دانشگاه شهید بهشتی.

فکوهی، ناصر (۱۳۷۹)، از فرهنگ تا توسعه: توسعه‌ی سیاسی، اجتماعی و اقتصادی در ایران تهران: فردوس.

کلانتری، عبدالحسین؛ روشنفکر، پیمان؛ مقدم‌سلیمی، فرشید (۱۳۹۳) توسعه‌ی اجتماعی چشم‌انداز جهانی و وضعیت ایران، تهران: مؤسسه‌ی دانشگاه تهران.

گریفین، کیث؛ تری مک‌کنلی (۱۳۷۷)، توسعه‌ی انسانی: دیدگاه و راهبرد، ترجمه‌ی غلامرضا خواجه‌پور، تهران: وداد.

مسعود اصل، ایروان (۱۳۸۸) نظام رفاه اجتماعی در جهان، تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.

مورن، ادگار، (۱۳۸۲)، هویت انسانی، ترجمه نیک‌پی، تهران: نشر قصیده سرا.

همایون کاتوزیان، (۱۳۹۰) ایران، جامعه کوتاه مدت، ترجمه‌ی عبدالله کوثری، تهران: نشر نی.

آشوری، محمد؛ میرزایی، اسدالله (۱۳۹۵) حقوق کیفری و توسعه‌ی اقتصادی صنعتی، آموزه‌های حقوق کیفری، دانشگاه علوم اسلامی رضوی، (۴)، ۳-۳۴.

ابراهیم‌زاده‌آسمین، حسین؛ ابراهیم زاده، عیسی؛ پایدار، ابوذر (۱۳۹۸) برنامه‌ریزی توسعه‌ی اشتغال پایدار روستایی با رویکرد PRA مبتنی بر مدل هفت سرمایه (موردشناسی: روستای بغداد شهرستان نیک شهر)، پژوهش‌های روستایی، ۱۰ (۳)، ۵۱۱-۵۲۵.

اسدپور، احمدعلی (۱۳۹۷) بررسی روابط میان آموزش و پرورش، پژوهش و توسعه اقتصادی، پژوهش در نظام‌های آموزشی، ۸۸۵-۸۹۹.

اسلامی، رضا، آجلی لاهیجی، مهشید (۱۳۹۶) کاهش فقر؛ دستورالعملی برای توسعه‌ی اجتماعی در نظام بین‌المللی حقوق بشر، پژوهش‌های حقوقی، (۳۱)، ۴۷-۷۷.

اشجع مهدوی، شاهرخ؛ رشاد، معصومه؛ متقی، ابراهیم (۱۳۹۹) بررسی مولفه‌های آزادی و عدالت در اهداف برنامه‌های پنج‌ساله‌ی توسعه در ایران ۱۳۹۴ - ۱۳۶۸، پژوهشی رهیافت انقلاب اسلامی، ۱۴ (۵۲)، ۱۲۳-۱۴۲.

اعظم‌آزاده، منصوره؛ مرضیه، مشتاقیان (۱۳۹۵) موانع مشارکت زنان در فرایند توسعه‌ی اجتماعی، مسائل اجتماعی ایران، ۷ (۱)، ۳۱-۵۵.

افشاری، اسداله؛ امیرخانی شهرکی، محمدجواد (۱۳۹۹) آینده‌پژوهی کارآفرینی و توسعه اقتصادی، پژوهش‌های علوم مدیریت، ۲ (۲)، ۸۲-۹۱.

الهامی، امیرحسین؛ حافظنیا، محمدرضا؛ فرجی‌راد، عبدالرضا (۱۳۹۶) تبیین نظری رابطه ساخت امنیت سیاسی با توسعه اقتصادی، امنیت ملی، ۷ (۲۳)، ۱۲۱-۱۳۸.

امانی، معصومه؛ عزیزپور، فاطمه، طهماسبی، اصغر؛ افرخته، حسن؛ دارابی، حسن (۱۳۹۹) تحلیلی بر سیاست‌های توسعه روستایی در برنامه پنج‌ساله ششم توسعه اجتماعی فرهنگی و اقتصادی ایران، پژوهش‌های روستایی، ۱۱ (۱)، ۲۵-۳۵.

امیرانتخابی، شهرام؛ جوان، فرهاد؛ جاوید، لقمان، (۱۳۹۷) جایگاه سکونتگاه‌های روستایی در برنامه‌های کلان توسعه کشور: مورد مطالعه: برنامه‌های توسعه اقتصادی- اجتماعی پس از انقلاب اسلامی (۱۳۶۸-۹۵)، راهبرد فرهنگ - اجتماعی، ۷ (۲۹)، ۳۵-۷۲.

بابایی هزه‌جان، مجتبی؛ پیران‌نژاد، علی؛ خدایناه، بهمن؛ لاجوردی، سیده‌ریحانه (۱۳۹۸) راهبردهای توسعه کارآفرینی شهری در بستر اجتماعی شهر تهران، مجلس و راهبرد، ۲۶ (۱۰۰)، ۸۷-۱۱۷.

بادینی، حسن؛ فروزان بروجنی، فرناز (۱۳۹۹) نگرش تحلیلی به تأثیر نهادهای حقوقی بر توسعه‌ی اقتصادی با تمرکز بر نهادهای تشکیل‌دهنده‌ی هسته‌ی حقوقی بازار، مطالعات حقوق خصوصی، ۵ (۳)، ۴۵۷-۴۷۴.

بی‌زبان، علیرضا؛ یونجالی، منصور (۱۳۹۵) نظم اجتماعی مطلوب ارائه، یک مدل تحلیلی برای جامعه نیک، تحلیل اجتماعی نظم و نابرابری اجتماعی، ۴ (۴)، ۱۰۷-۱۴۸.

جعفری، انوش؛ قنبری، حمیده (۱۳۹۶) مطالعه موانع توسعه اقتصادی جمهوری اسلامی ایران، پژوهش ملل، ۲ (۲۱)، ۴۷-۶۱.

جعفری، منصور؛ کاوسی، اسماعیل؛ قیومی، عباسعلی (۱۳۹۸) سنتز پژوهی فرهنگ توسعه در سازمان‌های اقتصادی فعال در بخش دفاعی کشور، مدیریت راهبردی دفاع ملی، ۳ (۱۱)، ۳۷۳-۳۹۴.

جغتایی، فائزه؛ موسوی، میرطاهر؛ زاهدی، محمدجواد (۱۳۹۵) ابعاد و مؤلفه‌های توسعه اجتماعی در برنامه‌های توسعه، رفاه اجتماعی، ۱۶ (۶۳)، ۵۵-۸۸.

حسینی، سید محمدرضا؛ محمدی نجف‌آبادی، عبدالمجید (۱۳۹۵) تأثیر حقوق مالکیت در رشد اقتصادی کشورهای در حال توسعه (زمینه‌ها و موانع)، برنامه‌ریزی و بودجه، ۱۸ (۲)، ۱۶۳-۱۸۴.

حسینی، محمدرضا (۱۳۹۹) تحلیل تماتیک توسعه اجتماعی زنان با تأکید بر توانمندسازی پایدار، مجله‌ی مطالعات توسعه اجتماعی ایران، ۱۳ (۱)، ۱۸۵-۱۹۸.

حسینی، فضاہ‌سادات؛ آزادارمکی، تقی؛ بهار، مهری؛ آذری، هاجر (۱۳۹۹) تحول معنایی خانواده در اسناد قانون توسعه‌ی اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، ۹ (۲)، ۳۴۹-۳۷۴.

حیدری، حسین؛ رزاقی، سمیه (۱۳۹۸) بررسی موانع رشد شاخص‌های توسعه اقتصادی استان آذربایجان غربی از دید فعالان حوزه‌ی صنعت در بخش خصوصی و دولتی: با تأکید بر روش گراند تئوری، جامعه‌شناسی اقتصادی و توسعه، ۸ (۲)، ۱۳۵-۱۶۵.

دیداری، چنور؛ محسنی، رضاعلی؛ بحرانی، محمدحسین (۱۳۹۸) بررسی عوامل مؤثر بر توسعه نامتوازن در استان کردستان با تأکید بر شاخص‌های توسعه اقتصادی، جامعه‌شناسی اقتصادی و توسعه، ۸ (۲)، ۱۶۷-۱۹۷.

رامبد، املیا؛ مختارپور، مهدی (۱۳۹۹) بررسی جامعه‌شناختی تأثیر اشتغال زنان بر توسعه اجتماعی ایران (مطالعه‌ی موردی: زنان صاحبان مشاغل خانگی در مناطق ۱۶ و ۱۹ تهران)، مجله‌ی مطالعات توسعه اجتماعی ایران، ۱۲ (۳)، ۱۳۳-۱۵۸.

ربیعی، کامران (۱۳۹۹) دولت توسعه‌گرا و چالش‌های توسعه‌ی اقتصادی در ایران (۱۳۵۷-۱۳۹۸)، جامعه‌شناسی تاریخی، ۱۲ (۱)، ۱۰۵-۱۴۳.

رستم‌زاده، پرویز؛ نصیرآبادی، شهره (۱۳۹۶) بررسی تطابق برنامه‌های توسعه اقتصادی- اجتماعی و فرهنگی با اقتصاد اسلامی: با تأکید بر قانون برنامه چهارم، پنجم و لایحه‌ی برنامه ششم، اقتصاد و بانکداری اسلامی، ۱۸ (۱)، ۷-۲۲.

رسولی، سعید؛ مجیدی، مجتبی (۱۳۹۵) نگرشی بر رابطه دین و توسعه اقتصادی؛ رویکرد سرمایه اجتماعی، مجموعه مقالات فرهنگ و پژوهش جلد ۳، ۱۷۳-۱۹۶.

رشیدی، احمد؛ موسوی، سیدصالح (۱۳۹۸) درآمدهای نفتی و آثار متعارض آن بر رشد و توسعه اقتصادی در ایران و نروژ، مطالعات اقتصاد سیاسی بین‌الملل، ۲ (۱)، ۱۵۳-۱۸۱.

رشیدی، حسن (۱۳۹۸) توسعه در کردستان: توسعه‌ی ناموزون در حین تغییرات هویتی، مطالعات اجتماعی ایران، ۱۳ (۳)، ۵۷-۸۰.

رشیدی، حسن؛ ازکیا، مصطفی (۱۳۹۵) بررسی تأثیر توسعه بر هویت جمعی کردها (مطالعه جامعه‌شناختی تأثیرات توسعه اقتصادی-اجتماعی بر هویت قومی در شهرستان مهاباد)، مطالعات توسعه اجتماعی ایران، ۸ (۲)، ۲۱-۳۴.

رضاپور، داریوش؛ کلدی، علیرضا (۱۳۹۵) تحلیل پدیدارشناختی تأثیر آیین‌های فرهنگی مشترک بر توسعه اجتماعی (مطالعه موردی شهر دزفول)، فصلنامه‌ی مطالعات ملی، ۱۷ (۲)، ۴۱-۵۶.

رضائی‌پندری، عباس (۱۳۹۹) طراحی چارچوب سیاست‌گذاری توسعه پایدار با رویکرد ترکیبی ISM-IPA، مجلس و راهبرد، ۲۷ (۱۰۱)، ۲۲۳-۲۴۲.

رفیعی، سیداحمد (۱۳۹۷) نقش مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی در توسعه پایدار جمهوری اسلامی ایران، پدافند غیر عامل و امنیت، ۷ (۲۴)، ۹۹-۱۲۵.

رکن‌الدین‌افتخاری، عبدالرضا؛ دیانی، لیلا؛ افتخاری، احسان (۱۳۹۵) تحلیل محتوای حقوق شهروندی روستایی در برنامه‌های پنج‌ساله توسعه اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، برنامه‌ریزی و آمایش فضا، ۲۰ (۲)، ۱۸۹-۲۴۹.

زارع، بیژن؛ صفری شالی، رضا، فاطمی، داوود (۱۳۹۷) جایگاه توسعه‌ی فرهنگی شهر در نظام سیاست گذاری ج.ا. ایران (مورد مطالعه: قانون برنامه‌های پنج‌ساله‌ی پنجم و ششم توسعه‌ی اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی)، برنامه‌ریزی رفاه و توسعه‌ی اجتماعی، (۳۷)، ۱۵۵-۱۸۹.

زاهدی، محمدجواد؛ نوائی لواسانی، محمود. (۱۳۹۵) ارزیابی برنامه‌های توسعه‌ی جمهوری اسلامی ایران از منظر بازنمایی و کاربست نظریه‌های رفاه و عدالت اجتماعی (با تأکید بر برنامه‌ی پنجم توسعه)، مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، ۵ (۱)، ۴۳-۷۸.

ساده میمندی، محمدرضا؛ حقیقی فرد، مریم؛ حسینچاری، مسعود (۱۳۹۸) بررسی تأثیر سوادآموزی بر کاهش آسیب‌های اجتماعی و توسعه اقتصادی، رهپافتی نو در مدیریت آموزشی، ۱۱ (۴)، ۳۱۹-۳۴۰.

سبزه‌ای، محمدتقی؛ کولیوند، شکیبا (۱۳۹۶) بررسی جامعه‌شناختی مسئله اجتماعی آب در ایران با نگرش توسعه پایدار، علوم اجتماعی، ۲۶ (۷۷)، ۴۰۴-۴۳۳.

سلیمانی، محمد؛ بهمن‌پور خالصی، محمدحسین (۱۴۰۰) واکاوی نقش نهادی قراردادهای اسلامی در رشد و توسعه اقتصادی، علمی مطالعات اقتصاد اسلامی، ۱۳ (۱)، ۱۵۳-۱۸۰.

شاطری، امیر؛ حسن نامی، محمد (۱۳۹۷) نقش پدافند غیرعامل در رشد و توسعه اقتصادی کشور، پدافند غیرعامل و امنیت، ۷ (۲۳)، ۵۳-۷۳.

شقایق‌شهری، وحید (۱۳۹۷) ارزیابی برنامه‌های پنج‌ساله توسعه اقتصاد کشور از منظر تحقق اهداف اقتصادی سند چشم‌انداز، مجلس و راهبرد، ۲۵ (۹۴)، ۲۰۹-۲۳۷.

صابری، امیر؛ توکلی‌نیا، جمیله؛ رضویان، محمدتقی؛ قادری، اسماعیل (۱۳۹۷) بررسی تأثیر گردشگری بر توسعه اقتصادی - اجتماعی شهر کاشان، برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، (۳۶)، ۱-۳۴.

صابری‌فر، رستم (۱۳۹۹) نقش گردشگری خلاق در ماندگاری گردشگران و اثر آن بر توسعه‌ی اقتصادی (نمونه‌ی موردی بشرویه خراسان جنوبی) برنامه‌ریزی و آمایش فضا، ۲۴ (۴)، ۱۷۷-۲۰۷.

صانعی، مهدیه؛ پروین، خیرالله (۱۳۹۹) تحلیل حقوقی مداخله یا عدم مداخله‌ی دولت‌ها در نظام توسعه در حقوق اقتصادی عمومی، مطالعات حقوق عمومی، ۵۰ (۱)، ۲۵۵-۲۷۱.

صداقت، سیدماکان؛ شریفی طرازکوهی، حسین؛ شمس، احمد؛ منصور، سعید (۱۳۹۸) بررسی رابطه حق توسعه و ارتقاء توسعه پایدار و همه‌جانبه‌ی کشورهای توسعه‌نیافته، پژوهش‌های جامعه‌شناختی، ۱۳ (۳،۴)، ۸۹-۱۱۶.

صفری، سعید (۱۳۹۷) علل محقق نشدن اهداف برنامه پنجم توسعه‌ی اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در توسعه‌ی تعاونی‌ها، فرایند مدیریت و توسعه، ۳۱ (۴۹)، ۶۳-۹۸.

صیغوری، فرزانه؛ شهرام‌نیا، سید امیرمسعود؛ حاتمی، عباس؛ امام جمعه‌زاده، سیدجواد (۱۳۹۹) بررسی مقایسه‌ای تأثیر جهانی شدن بر توسعه اجتماعی ایران در دو دولت خاتمی و احمدی نژاد، توسعه اجتماعی (توسعه‌ی انسانی سابق)، ۱۴ (۳)، ۱۵۱-۱۸۶.

ضرغام‌بروجنی، حمید؛ صداقت، مریم (۱۳۹۷) مدل فرآیندی توسعه پایدار گردشگری جمهوری اسلامی ایران، نظریه‌ای داده‌بنیاد با تأکید بر برنامه‌های پنج‌ساله‌ی توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، گردشگری و توسعه، ۷ (۳)، ۲۵-۷۳.

طاهرپور، جواد؛ فرزانه، صمدیان (۱۳۹۶) چالش‌های نظام آموزش در اقتصادهای متکی به نفت: مطالعه موردی ایران، پژوهش‌های اقتصادی ایران، ۲۲ (۷۳)، ۱۰۷-۱۳۰.

عسکری خانقاه، اصغر؛ ساعی ارسی، ایرج؛ اسماعیل‌پور، حسین (۱۳۹۹) جایگاه فرهنگ در توسعه اقتصادی منطقه گیلان با تأکید بر عوامل اجتماعی، برنامه‌ریزی رفاه توسعه اجتماعی، ۱۱ (۴۲)، ۱۲۷-۱۵۵.

علی‌پور، پروین؛ زاهدی، محمدجواد؛ ملکی، امیر؛ جوادی‌یگانه، محمدرضا (۱۳۹۶) تحلیل گفتمان عدالت جنسیتی در برنامه‌ی پنج‌ساله‌ی ششم توسعه اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی جمهوری اسلامی ایران، مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، ۶ (۲)، ۲۰۳-۲۲۹.

فتاحی، زهرا؛ شماعی، علی، موحد، علی؛ آسیب‌شناسی پایداری محله‌های شهری با تأکید بر آسیب‌های اجتماعی (مطالعه موردی: منطقه یک شهر تهران)، هویت شهری، ۱۴ (۴۳)، ۵-۱۶.

فتح‌الهی گلام بحری، سعدی؛ کلانتری، خلیل؛ امیری، علی (۱۳۹۶) تحلیل محتوای قوانین عمران روستایی در برنامه‌های توسعه اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران، ۲ (۱)، ۶۷-۷۷.

فتحی، سروش؛ قابل‌رحمت، فاطمه (۱۳۹۵) شهروندمداری پیش‌درآمدی بر توسعه‌ی اجتماعی شهرهای جدید (مطالعه موردی: شهر جدید پرند)، مطالعات توسعه اجتماعی ایران ۸ (۲)، ۱۲۷-۱۳۷.

قادری، رضا؛ محسنی‌تبریزی، علیرضا؛ پوریانی، محمدحسین (۱۳۹۹) مطالعه تطبیقی برنامه‌های توسعه ایران و کره جنوبی در چهار دهه گذشته با تأکید بر توسعه اقتصادی - سیاسی، مطالعات توسعه اجتماعی ایران، ۱۲ (۴)، ۸۹-۱۰۷.

قدمی، محسن؛ محمدی، زهره؛ قدمی، مینا. (۱۳۹۷) ارائه الگوی توسعه پایدار ملی بر اساس مبانی مدیریت دانایی استراتژیک متکی بر تئوری نظم در آشفتگی، دانش سرمایه‌گذاری، ۷ (۲۵)، ۱۶۵-۱۷۷.

قلمی، عطیه؛ عبدالوند، ندا؛ رجائی هرندی، سعیده (۱۳۹۷) بررسی و رتبه‌بندی عوامل مؤثر بر توسعه پایدار با رویکرد به کارگیری سیستم‌های اطلاعاتی، پژوهش‌های مدیریت در ایران، ۲۲ (۱)، ۱۸۷-۲۱۷.

قلی‌پور، پروانه؛ مظفری، محمدمهدی (۱۳۹۸) طراحی مدل آینده‌نگاری راهبردی جهت توسعه اقتصادی و کسب مزیت رقابتی در بنگاه‌های کوچک و متوسط ایرانی، آینده‌پژوهی ایران، ۴ (۲)، ۲۵-۵۴.

قوتی سفیدسنگی، علی؛ فراشیانی، حسین؛ حسن‌زاده چوکانلو، حسین (۱۳۹۶) بازتاب توسعه اجتماعی در قوانین برنامه‌های پنج‌گانه توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران ۱۳۶۸-۱۳۹۴، توسعه اجتماعی (توسعه‌ی انسانی سابق)، ۱۲ (۱)، ۱۵۱-۱۸۴.

کافی، مجید؛ شعاع هاشمی خمایی، مرضیه؛ گنجی، شهلا (۱۳۹۹) مدل و روش بررسی تأثیر توسعه‌ی اجتماعی بر رشد و تحقق اقتصاد مقاومتی، معرفت اقتصاد اسلامی ۱۱ (۲)، ۱۵۵-۱۷۲.

کیان‌پور، سعید (۱۳۹۶) تأثیر تأمین مالی و بانکداری ویژه کسب و کارهای کوچک و متوسط بر توسعه اقتصادی، راهبرد توسعه، (۵۰)، ۸۶-۱۱۵.

متوسلی، محمود (۱۳۹۵) پیش درآمدی بر فرآیند خلق بی‌بدیل (ناولتی) در توسعه اقتصادی و کارآفرینی، توسعه کارآفرینی، ۹ (۱)، ۱۷۷-۱۹۵.

متوسلی، محمود (۱۳۹۸) بنیان‌های حقوقی اقتصاد پویا، مطالعات و سیاست‌های اقتصادی، ۶ (۲)، ۲۳۱-۲۴۸.

محبوبی شریعت‌پناهی، نسیم‌السادات؛ رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا؛ فرجیها، محمد؛ فلاحتی، لیلا (۱۳۹۸) تحلیل محتوایی حقوق شهروندی اجتماعی زنان در برنامه‌های پنج‌ساله توسعه اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، پژوهش‌نامه زنان، ۱۰ (۲)، ۱۴۳-۱۷۱.

محمدی، علی؛ زرگر، علی‌اصغر (۱۳۹۷) درآمدی بر نسبت فساد اقتصادی و توسعه سیاسی (با تأکید بر جمهوری اسلامی ایران در سال‌های ۶۸-۹۲)، علوم سیاسی، ۴ (۴۴)، ۱۲۲-۱۶۰.

محمدی نسب، مهدی؛ مستوفی، کامران (۱۳۹۶) بررسی نقش صندوق‌های سرمایه‌گذاری مشترک در توسعه اقتصادی کشور، مطالعات کاربردی در علوم مدیریت و توسعه، ۲ (۸)، ۱۷-۳۳.

مرادی، داود؛ شیخی، محمدتقی؛ خادمیان، طلیعه (۱۳۹۸) بررسی تأثیر تحقق مدل بانکداری توسعه اجتماعی بر رشد و توسعه اقتصادی کشور با تأکید بر شبکه بانکی، مطالعات توسعه اجتماعی ایران، ۱۱ (۲)، ۱۲۱-۱۴۲.

مrandی، الهه؛ مظفری‌سبینی، خدیجه؛ حسینی، سیده‌لطیفه (۱۳۹۸) رویکرد قوانین برنامه توسعه اقتصادی اجتماعی فرهنگی پس از انقلاب به زنان با تأکید بر برنامه‌های ششم، پژوهش‌های اجتماعی-اسلامی، ۲۵ (۲)، ۶۷-۹۷.

مصطفی‌نژاد، عباس (۱۳۹۶) سرمایه اجتماعی و خوداتکایی راهبردی در فرآیند توسعه و نوسازی ملی، ژئوپلیتیک، ۱۳ (۲)، ۶۷-۹۲.

معمدنژاد، رؤیا. (۱۳۹۶) قانون گذاری عرصه دیجیتال و برنامه توسعه پایدار با تأکید بر جمهوری دیجیتال، انجمن ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات، ۱۳ (۴۹)، ۲۱۷-۲۳۶.

منجم زاده، سیدامیرحسین؛ زیاری، کرامت‌الله؛ ماجدی، حمیدرضا (۱۳۹۷) تحلیل سطح برخورداری شهرهای میلیونی ایران براساس توسعه پایدار با تأکید بر شاخص‌های اقتصادی و اجتماعی، جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)، ۸ (۳)، ۲۷۷-۳۰۱.

موسوی، سید قائم؛ حجت‌الله، موسوی (۱۳۹۹) جامعه مدنی و توسعه اجتماعی در ایران، آفاق علوم انسانی، (۳۶)، ۱۰۷-۱۳۱.

مؤمنی، فرشاد (۱۳۹۵) بنیه تولید ملی؛ بررسی انتقادی برنامه‌های توسعه و عملکرد اقتصادی، مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، ۵ (۱)، ۱۴۷-۱۶۹.

نادری‌نژاد، ریحانه؛ غفاری، غلامرضا، مؤمنی، فرشاد (۱۳۹۷) نفت، کیفیت زندگی و توسعه در ایران ۱۳۹۰-۱۳۵۰، علوم اجتماعی، ۲۷ (۸۰)، ۶۳-۸۷.

نظری، صدیقه؛ فتحی، سروش (۱۳۹۶) تحلیل رابطه بعد اجتماعی حمل و نقل شهری و توسعه اجتماعی در شهر تهران، مطالعات توسعه اجتماعی ایران، ۹ (۳)، ۹۵-۱۰۸.

نیکبین، مهنا؛ ضرغام بروجنی، حمید؛ صالحی امیری، سیدرضا؛ محمدخانی، کامرانی؛ غفاری، فرهاد (۱۳۹۸) مدل مفهومی توسعه پایدار گردشگری فرهنگی با رویکرد فراترکیب، مطالعات اجتماعی گردشگری، ۷ (۱۴)، ۷۳-۱۰۲.

نیکبخت، حمیدرضا؛ بیک‌محمدی، میثم؛ باقری، فرهاد (۱۳۹۹). رویکردی حقوقی به ترتیبات نوین در معاهدات سرمایه‌گذاری و تأثیر آن بر توسعه پایدار، مطالعات حقوق عمومی، ۵۰ (۱)، ۲۱۷-۲۳۸.

واعظزاده، ساجده؛ ایاسه، علی (۱۳۹۹) وضعیت توسعه اجتماعی در برنامه‌های توسعه ایران با تأکید بر شاخص‌های اجتماعی توسعه پایدار شهری، مطالعات جامعه‌شناختی شهری، ۱۰ (۳۶)، ۱-۲۲.

واعظی، رضا؛ چگین، میثم؛ اصلی‌پور، حسین (۱۳۹۶) جایگاه خطامشی گردشگری سلامت در توسعه‌ی اقتصادی و اجتماعی مبتنی بر راهبردهای اقتصاد مقاومتی، مدیریت دولتی، ۹ (۴)، ۶۴۱-۶۶۴.

وصالی، سعید؛ قاسمی‌نژاد، ابوذر (۱۳۹۸) مطالعه‌ی داده‌بنیاد حاشیه‌نشینی و توسعه اجتماعی (شناسایی شرایط مداخله‌گر، راهبردها و پیامدهای تحقق‌نیافتگی توسعه اجتماعی در بین حاشیه‌نشینان پاکدشت)، توسعه اجتماعی (توسعه‌ی انسانی سابق)، ۱۴ (۲)، ۹۳-۱۲۶.

Alexander, J. C., (1998), *Real Civil Societies: Dilemmas of Institutionalization*, SAGE Publications Limited.

Archer, M., (2001), *Being Human, the Problem of Agency*, Sage Publication.

Borgatta, Edgar F; Montgomery, Rhonda J. V (2000), *Encyclopedia of Sociology, Volume one*, Second Edition, Detroit, San Francisco, London and New York, Macmillan Reference USA.

Bourdieu, P., (1977), *Outline of a Theory of Practice*, Cambridge Studies In social and Cultural Anthropology.

Coleman, J. S., Coleman, J. S., (1994), *Foundations of Social Theory*, Harvard University press.

Craib, L., (1998), *Experiencing Identity*, Sage Publication.

Denzin, Norman K., (2005), *The First International Congress of Qualitative Inquiry*, Qualitative Social Work, 4(1), 105-111.

Estes, R. I., (2001), *Social Welfare and Social Dev.: Partners or Competitors*, University of Pennsylvania.

Finfgeld -Connett, D., (2010), Generalizability and Transferability of Meta-synthesis Research Finding, in: *Advanced Nursing*, 66(2): 246-254.

Giddens, A., (1991), *Modernity and Self Identity*, Cambridge: Polity Press.

Gionis, A., Mannila, H., Tsaparas, P., (2004), *Clustering Aggregation*, Helsinki Institute for Information Technology, BRU, Department of

Computer Science, University of Helsinki, Finland. Retrieved feb.13, 2007, from: www.cs.helsinki.fi/u/gionis/papers/icde05.pdf.

Habermas, J., (1979), *Communication and the Evolution of Society*, Translated by McCarthy, Boston Press.

Hornby, A.S. (2010), *Oxford Advanced Learner's Dictionary*, Oxford University press.

Jenkins, R., (1996), *Social Identity*, London: Routledge.

Nancy, R., (2000). Economic and Social Dev.: Two Sides of Some Coin World Summation Social Dev, Economic Dev and social *Responsibility*, June 30, Geneva, Switzerland.

Paterson, B. L. Thorne, S. E. Canam, C. & Jillings, C. (2001), Meta-study of Qualitative Health Research: A Practical Guide of Meta-analysis and Meta-synthesis, *Thousand Oaks*, CA: Sage.

Parsons, T., (1996), *Societies, Evolutionary and Comparative Perspective*, New-Jersey: Prentice Hall.

Rosell, M., (2006), Introduction to Information Retrieval and Text Clustering, Retrieved Feb.19, 2007, from: www.nada.kth.se/~rosell/undervisning/sprakt/rintro060801.pdf.

Rabie, M, (2016), A Theory of Sustainable Sociocultural and Economic development, (Hampshire: Palgrave Macmillan).

Rizescu, V, (2018), *Development, Left and Right: Ideological Entanglements of Reformist Projects in Pre-Communist Romania*, Bucharest: University of Bucharest.

Sandelowski, M., Docherty, S., & Emden, C. (1997). Qualitative metasynthesis: Issues and techniques. *Research in nursing & health*, 20(4), 365-371.

Sandeloeski, M. & J. Barroso, (2003), Creating Meta-summaries of Qualitative -Findings, in *Nursing Research*, 52: 226-233.

Sandelowski, M. & Barroso, J. (2007). *Handbook for Synthesizing Qualitative Research*. Springer Publishing Company Inc.

Sengupta, Arjun. (2000), *Report of the Independent Expert on the Right to Development*, UN. Commission on Human Rights. Independent Expert on the Right to Development.

Somers, Margaret. R & Block, Fred .(2005), From Poverty to Perversity: Ideas, Markets and Institutions over 200 Years of Welfare Debate, *American Sociological Theory*, 13(3): 229-274.

Stiglitz, Joseph E.(2006). *Making Globalization Work*, W. W. Norton.

Zimmer, L., (2006), *Qualitative meta-analysis: A Question of Dialoguing with Texts*, London: The Blackwell Publishing.

www.prosperity.com.

<http://info.worldbank.org>.

<http://wdi.worldbank.org/tables>.

